

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ

ANTROPOLOGIE

ANTROPOLOGIE SMYSLŮ: ZVUK JAKO TVŮRCE REALITY

Magisterská diplomová práce

Obor studia: Kulturní antropologie – Religionistika

Autor: Bc. Zdeňka Balíková

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Hana Horáková, Ph.D.

Olomouc 2021

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou prací na téma „*Antropologie smyslů: zvuk jako tvůrce reality*“ vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne.

Podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní doc. PaedDr. Haně Horákové, Ph.D. za odborné a trpělivé vedení mé práce. Dále děkuji panu Mgr. Jaroslavu Šotolovi, Ph.D. za podnětné konzultace a panu prof. Rajko Muršičovi, Ph.D. za inspiraci ve volbě tématu.

Anotace

Jméno a příjmení:	Bc. Zdeňka Balíková
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	Kulturní antropologie (major) – Religionistika (minor)
Obor obhajoby práce:	kulturní antropologie
Vedoucí práce:	doc. PaedDr. Hana Horáková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Antropologie smyslů: zvuk jako tvůrce reality
Anotace práce:	Předložená diplomová práce se zabývá zvukem jako jedním z elementů podílejících se na vytváření obývané a prožívané reality lidí v rámci jejich každodenního pohybu veřejným prostorem města. Závěry práce vycházejí z analýzy dat vzniklých v průběhu terénního výzkumu ve vybraném městě, který zahrnoval „zvukové procházení“ městem (metoda soundwalk) a komentované procházení vybraných tras s jednotlivými participanty (metoda commented citywalk).
Klíčová slova:	zvuk; smyslové vnímání; smyslová zkušenost; veřejný prostor města
Title of Thesis:	Anthropology of senses: sound as a creator of reality
Annotation:	The presented diploma thesis deals with the topic of sound as one of the elements involved in creating the inhabited and experienced reality of people in their everyday movement in urban public spaces. The conclusions of the work are based on the analysis of the data generated during field research in a selected city, which included a soundwalk method and a commented citywalk method.
Keywords:	sound; sensory perception; sensory experience; public urban space
Počet literatury a zdrojů:	33
Rozsah práce:	70 s. (116 781 znaků s mezerami)

Obsah

Úvod	7
1. Teoretické ukotvení tématu	9
1.1 Téma smyslů v sociálních vědách.....	9
1.2 Interdisciplinarita: současný výzkum smyslovosti a zvuku.....	16
1.3 Ukotvení a základní východiska práce	22
2 Cíl výzkumu.....	25
2.1 Výzkumné otázky	26
3 Metodologie a práce s daty	27
3.1 Představení a zdůvodnění použitých metod	27
3.2 Výzkumná procedura.....	29
3.3 Časoprostorové zasazení výzkumu	34
3.4 Participanti	36
3.5 Reflexe výzkumu.....	37
4 Praktická část: prezentace výsledků	40
4.1 Zvuková definice „města“	41
4.1.1 Klid jako soukromý prostor.....	42
4.1.2 Zvuk, pohyb a život města	44
4.1.3 Shrnutí.....	45
4.2 Proces nabývání vlastností a významů	46
4.2.1 Fyzické vlastnosti prostoru	47
4.2.2 Čas cesty a aktuální stav vnímajícího	48
4.2.3 Vliv paměti.....	51
4.2.4 Shrnutí.....	53
4.3 Strategie přizpůsobení.....	53
4.3.1 Změna vnímání.....	53
4.3.2 Způsob pohybu	55
4.3.3 Úprava zvukového prostředí	56
4.3.4 Shrnutí.....	58
4.4 Hluk – indikátor řádu.....	59
4.4.1 (Ne)akceptované zvukové projevy	59

4.4.2	Pocit bezpečí a vnímání zvuků	61
4.4.3	Shrnutí.....	62
Závěr	64
Zdroje.....		67

Úvod

„Jak zakoušíme určité chutě, vůně, zrakové vjemy a co si o nich myslíme, je z části dáno možnostmi lidských receptorů a možnostmi receptorů jedince a z části naučenými způsoby vnímání, které jsou odvislé od naší vlastní kultury a společnosti, ve které žijeme. Když chceme například vědět, zda se po cestě, na níž stopujeme, neblíží auto, vyhlížíme ho a nasloucháme, ale ještě na počátku 19. století bylo běžné přiložit ucho k zemi a zjišťovat analogickou situaci tímto způsobem.“

(Pauknerová 2012, s. 56)

Smyslovost je základní složkou lidského života, která člověku umožňuje vnímat svět kolem sebe. Je to složka vtělené lidské existence podílející se na zakoušení prostředí, ve kterém se člověk vždy nutně nachází, na připisování významů tomuto prostředí, a tedy na vytváření srozumitelného světa. Smyslové vnímání bylo po dlouhou dobu v rámci vědy předmětem především neurobiologického a psychologického bádání, jak však v uvedené citaci ukazuje Karolína Pauknerová, smyslovost netvoří jen její fyziologická či osobní prožívaná rovina. To, jakým způsobem člověk vnímá, je do jisté míry naučená věc a podléhá procesu socializace do naší kulturní skupiny. Touto rovinou smyslovosti, a především jejími rozmanitými podobami, se zabývá antropologie smyslů.

Ve své diplomové práci jsem se rozhodla blíže zaměřit na jednu ze smyslových modalit, konkrétně na sluchové vnímání, resp. zvukovou složku vnímané reality. Antropologie se zvukem a posloucháním zabývá již řadu desetiletí, většinou však šlo o zkoumání zvuku v nějakém „tradičním“, zemědělském, či přírodním prostředí. Mým zájmem však bylo zkoumat sluchovou složku vnímání v rámci místní české společnosti, a proto jsem se rozhodla situovat zkoumaný aspekt vnímání do veřejného prostoru města, jenž je běžnou součástí obývaného prostředí většiny členů této společnosti. Výzkum zvuku ve městském prostředí byl dosud rozvíjen především obory,

jako jsou urbánní či sonická studia. Motivací k mému výzkumu bylo tedy také alespoň částečně přispět k poznání tohoto tématu z perspektivy antropologické.

Obecným cílem mé práce je přinést antropologii smyslů nové poznatky o zvuku a o tom, jak se prostřednictvím sluchového vnímání podílí na tvorbě každodenní žité reality lidí v rámci veřejného urbánního prostoru. Závěry mého bádání vycházejí z analýzy dat vzniklých v průběhu terénního výzkumu vedeného v prostředí jednoho vybraného města. Použitými výzkumnými metodami byla především metoda „zvukového procházení“ (soundwalk) a metoda komentovaného procházení (commented citywalk), kdy jsem vedla rozhovory s jednotlivými participanty přímo v průběhu procházení zvolenými trasami v prostředí města. Důvodem volby tohoto metodologického přístupu byla snaha co nejreálněji zachytit žitý aspekt smyslového vnímání v rámci každodenních životů těchto lidí.

Diplomová práce je strukturovaná do čtyř hlavních kapitol. První z nich představuje vybrané téma širším teoretickým rámcem. Zasaduje problematiku smyslů do kontextu sociálních věd, ale i dalších oborů, jejichž perspektiva zkoumání smyslového vnímání může být pro antropologii inspirující. V neposlední řadě v této kapitole představuji hlavní teoretická východiska mé práce. Ve druhé kapitole formuluji cíl výzkumu a výzkumné otázky vyplývající z těchto teoretických východisek. Třetí kapitola obsahuje bližší informace o zvolené metodologii terénního výzkumu, způsobu tvorby a analýzy dat, konkretizuje vybraný terén, volbu a roli participantů a v závěru zahrnuje také stručnou reflexi průběhu výzkumu. V poslední kapitole prezentuji nejdůležitější poznatky, které můj výzkum přinesl. Informace v této kapitole by měly přinést vhled do zkoumané problematiky a odpovědět na výzkumné otázky formulované v druhé kapitole.

1. Teoretické ukotvení tématu

Oblast, na kterou se ve své práci zaměřuji, do dnešní doby v rámci svého vývoje dosáhla velké šíře a obsáhlého tematického spektra. O zvuk a o smyslové vnímání obecně se zajímá řada oborů, sociálních, humanitních i přírodovědných, z různých perspektiv a často se navzájem prostupují. Ambicí mé práce není podat vyčerpávající přehled o současném stavu bádání v této oblasti, nebo s jistotou tvrdit, že je přístup, který volím, nejvhodnějším ke zkoumání vybraného tématu. Ani v této části tedy nepředstavuji kompletní teoretické zázemí výzkumu zvuku, které se dnes výzkumníkům nabízí. Uvádím však teoretické poznatky, které jsem dosud v rámci vlastního zájmu o antropologii smyslů, resp. zvuku, nabyla a které považuji za důležité. V první podkapitole stručně uvádím do historického vývoje zájmu sociálních věd o téma smyslů, v další části představuji současný výzkum zvuku a jeho vnímání v interdisciplinárním kontextu, v závěrečné podkapitole této části práce pak blíže vymezuji teoretické koncepty, které byly pro můj výzkum vnímání zvukového prostředí města výchozími.

1.1 Téma smyslů v sociálních vědách

Jak jsem již v úvodu nastínila, téma smyslů bylo po dlouhou dobu v rámci moderní vědy, a podle mého názoru minimálně ve veřejném povědomí stále je, doménou především přírodních věd a psychologie. Při zběžném zamyšlení se totiž zdá, že na smyslovém vnímání není k objektivnímu studiu nic než nervová aktivita. Jak poznamenává David Howes, „myšlenka historie, či sociologie smyslů se zdá na první pohled podivná. Jak může sociolog zkoumat smysly, když vnímání je tak soukromé?“¹ (Howes 2013, s. 4). Obory sociálních věd narušující tento neuroredukcionistický pohled na smyslové vnímání se začaly zřetelněji ustanovovat v 80. a 90. letech 20. století a navázaly tak na

¹ vlastní překlad za anglického originálu

tehdy rozvíjející se teorii embodimentu². Mezi nimi byla také antropologie smyslů, která se zaměřila na zkoumání smyslové zkušenosti „těch druhých“, ale také etnografa samotného (Pink 2015). Jedním ze zakladatelů této subdisciplíny byl například již zmíněný David Howes, který ji ve své knize *The Varieties of Sensory Experiences* (1991) představil jako oblast zabývající se primárně tím, jak se vzorce smyslového vnímání různí mezi jednotlivými kulturami, a to s ohledem na význam a důležitost jednotlivých smyslových modalit. Následně se však pozornost věnovaná smyslům přesunula dále za hranice této subdisciplíny a v pojetí některých autorů se stala do jisté míry revisionistickým hnutím volajícím po přehodnocení celé antropologické disciplíny prostřednictvím smyslové perspektivy (Pink 2015).

Bylo by však mylné domnívat se, že se sociální vědy do 80. let minulého století o smyslové vnímání vůbec nezajímaly. Příkladem jednoho z prvních výzkumů, který je toho důkazem, je, pro antropologii zásadní, Haddonova multidisciplinární expedice do Torresovy úžiny v roce 1898. Součástí širokého výzkumného pole byl i Haddonův zájem o smyslové vnímání obyvatel tamních kultur, ve kterém ovšem vycházel z dobově dominantního evolucionistického stanoviska. Jeho záměrem bylo především ověřit svou hypotézu o relativitě významu přikládaného jednotlivým smyslům v civilizovaných a primitivních kulturách. Věřil totiž, že pro „civilizované Evropany“ je ze smyslů nejdůležitější zrak a sluch, jako tzv. vyšší smysly. Ty kontrastovaly s tzv. nižšími smysly, tedy hmatem, chutí a čichem, které byly asociované s animálností, a tedy s „primitivními lidmi“. (Pink 2006, s. 5)

O něco významnějším předchůdcem moderního sociálně-vědního výzkumu smyslů byl německý sociolog a filosof Georg Simmel. Ten na počátku 20. století nastolil představu o vzniku sociologie smyslů, když

² V českém jazyce tento termín nemá přesný ekvivalent. Velmi blízce s ním však souvisí termíny jako *vtělená kognice* či *vtělená mysl*.

analyzoval měnící se role některých smyslů v moderním životě. Především se věnoval srovnání sociálního života smyslů ve velkoměstě a v menších městech. Všiml si, že ve větších městech narostl význam vizuálních interakcí na úkor těch orálních nebo verbálních. Tento posun dává Simmel do souvislosti s rozvojem veřejné dopravy, železnic či automobilů. Důsledkem toho se lidé ve městech začali spíše míjet bez vzájemné promluvy. Přejít od sousedské verbální komunikace k převažujícím zrakovým vjemům je podle něj jedním z hlavních rysů rurálně-urbánní migrace probíhající od druhé poloviny 19. století. Jak však namítá Marek Halbich, Simmelovy závěry jsou založeny spíše na pozorování venkovního prostoru a opomíjejí tak fakt, že rozrůstání měst vedlo také ke vzniku nových míst setkávání, jako jsou kavárny, hospody či galerie. (Halbich In Horský, Martinec Nováková, Pokorný a kol. 2019)

Přestože antropologové do rozvoje výzkumu smyslů v první polovině 20. století výrazně nepřispěli – smyslovost byla tehdy spíše upozaděna zájmem o vizualitu či audiovizualitu v otázce nástrojů tvorby dat (viz Pink 2006) – za zmínku stojí myšlenky Marcela Mausse, které později inspirovaly například François Laplantina v jeho modálním pojetí antropologie, o němž se zmíním dále v textu. Mauss ve své slavné studii o technikách těla z roku 1936 jednak obrací pozornost k tělu jako prvotnímu instrumentu člověka, který univerzálně limituje možnosti kultury, zároveň také zdůrazňuje rozmanitost způsobů, jakými každá kultura tělo a jeho možnosti uchopuje. Podle autora tedy lze studovat různé mody disciplinace tělesných pohybů, především těch, které lze nazvat jako styly či způsoby žití. Zřejmě tak jako první teoretizoval sociální existenci jako modální existenci, jinými slovy jako existenci *vnímatelnou* tělem, resp. smysly zprostředkovanou. (Laplantine 2015)

Z oblasti filosofie je nutné zmínit přínos Maurice Merleau-Pontyho. V publikaci *Fenomenologie vnímání* z roku 1945 zpochybňuje Descartovu

dichotomii oddělující mysl od těla tvrzením, že je to právě tělo, které vnímá, ne duše. Zároveň kritizuje Descartovu myšlenku, že zrak je mezi smysly dominantní. Podle Merleau-Pontyho jsou všechny smysly účastny na aktu vnímání a není mezi nimi žádná hierarchie (Merleau-Ponty 2013). Toto dílo může být tedy považováno za vzkříšení problematiky těla ve filosofii vědomí. Jeho přesvědčení, že tělesnost je určující podmínka lidské existence, posunula ještě dál filosofka a feministická psychoanalytička Luce Irigaray, která upozorňuje na opomíjení vlivu pohlaví na smyslové vnímání. Podle ní například neexistuje žádný neutrální pohled nebo dotek, což ukazuje na mnoha příkladech. V sexualitě ženy preferují spíše hmatovou komunikaci, muži naopak dávají přednost vizuálním vjemům apod. (Howes 2013)

Dílo Merleau-Pontyho bylo, vedle jiných, inspirací pro rozvinutí teorie embodimentu, která, jak jsem již zmínila, byla důležitá pro nadcházející sensorický obrat v sociálních vědách. Stejně jako jsou přírodní vědy jednostranné ve svém přístupu k tělu a ke smyslům, sociální vědy se ve své historii často soustředily na kulturu a sociální realitu jednostranně jako na něco „nad“ či „mimo“ objekty materiální sféry. Teorie embodimentu přichází s opačným přesvědčením, které „vychází z metodologického předpokladu, že tělo ve vztahu ke kultuře není *objekt* zkoumání, ale naopak by o něm mělo být uvažováno jako o *subjektu* kultury, či jinými slovy jako o existenciálním základu kultury“ (Csordas 1990, s. 5).

Teorie embodimentu jako nastupující paradigma tak změnila způsob studia vnímání jako takového. V klasických antropologických expedicích či dílech byly smysly považovány především za funkci lidské kognice a zřídka kdy byly chápány s ohledem na osobnost či emoce. Embodiment mění tuto perspektivu a přináší do antropologického bádání problematiku smyslové konstituce kulturních objektů. Smysly jsou chápány jako nutnost pro konstrukci lidské reality, ta tak nemůže být poznatelná jiným způsobem než

prostřednictvím vnímání, tedy prostřednictvím těla. Tato realita pak může být v jistých ohledech velmi různorodá (tamtéž).

Než se však posunu k autorům reprezentujícím tento smyslový obrat, musím zmínit ještě jednoho z předchůdců této fáze bádání o smyslech, a tím je sociální antropolog Claude Lévi-Strauss. Přestože je možné sledovat jisté náznaky již ve výzkumech Gregory Batesona a Margaret Mead o balijské kultuře (viz Pink 2006), Lévi-Strauss je považován za vůbec prvního sociálního antropologa, jehož dílo obsahuje informace o významu smyslů založené na terénním výzkumu. Tématem jeho nejslavnější práce *Myšlení přírodních národů* (1962) je problematika vědeckého třídění se záměrem ukázat, že domorodé klasifikace jsou rovnocenné klasifikacím vědeckým. Rozdíl mezi těmito intelektuálními zaměřeními nespočívá v rozdílném stadiu vývoje lidského ducha, ale v rozdílných strategických rovinách vědeckého poznání, z nichž jedna je blízka právě smyslové intuici.

Autor se pak zabývá klasifikacemi na základě smyslově vnímaných vlastností a na nich založeném následném usuzování dalších vlastností klasifikovaných skutečností, které jsou na první dojem skryté. V pozdějších dílech se v těchto úvahách dostává až k závěru, že v některých společnostech jsou primární opozice jako například život/smrt zakódovány v čichu (dichotomie čerstvý/shnilý), v jiných naopak v hluku či hmatu. Přes svůj rozsáhlý zájem o smyslovost však zůstal Claude Lévi-Strauss v podstatě na intelektuální (strukturalistické) pozici. (Strauss 1996; Halbich In Horský, Martinec Nováková, Pokorný a kol. 2019)

Množství empirických, především etnografických a sociálně antropologických prací, zaměřených na oblast smyslů se začalo navyšovat přibližně od 80. let minulého století a tvorbu této doby je, jak jsem již zmínila, možné považovat za počátek sensorického obratu v sociálních vědách a ustavování antropologie smyslů. Antropologické výzkumy se začaly

zaměřovat na variabilitu smyslového vnímání mezi kulturami a také na fungování a význam jednotlivých smyslových modalit. Toto zaměření přineslo i nové metodologické impulzy, především se začalo vědomě upozorňovat na určitou vizuální předpojatost přítomnou ve většině etnografických výzkumů, o které například antropolog Marek Halbich mluví jako o metodologickém okulocentrismu. Tato předpojatost vychází již z chápání hlavní metody antropologického výzkumu jako *zúčastněného pozorování*, kdy pak vizuální vjemy často dále dominují i při popisu zkoumaného prostředí (tamtéž, s. 170).

Autoři zastupující tento obrat tedy začali čím dál tím častěji dávat prostor ostatním smyslovým modalitám a významům, které jsou s nimi v rámci jednotlivých kultur spojené. Příkladem mohou být práce sociální historičky a antropoložky Constance Classen, která na řadě historických příkladů přibližuje významnost čichových vjemů v aliterárních společnostech, jež byly často řazeny mezi tzv. orální společnosti vycházející především ze zvukových vjemů (Classen, Howes, Synnott 1994). Dále se však ve svých pracích zabývá také termálním symbolismem či významem hmatu v různých společnostech (Classen 2005).

Vedle Constance Classen zmíním dalšího zástupce tohoto období, který je navíc svým zaměřením blízký tématu mé práce. Tím je etnomuzikolog a antropolog Steven Feld. Původním výzkumným polem tohoto badatele byla antropologie hudby, výrazný obor 60. a 70. let 20. století zabývající se „člověkem organizovaným zvukem“. Z této fáze jeho tvorby mohu zmínit práci *Ethnomusicology and visual communication* (1976), ve které hovoří o vizuální komunikaci a o filmu jako příležitosti umožňující etnomuzikologům najít nové způsoby, jak sdílet a předávat poznatky o lidské muzikálnosti a procesu hudební tvorby. Toto zaměření na hudbu se později pro jeho výzkum ukázalo jako omezující, začal proto svou výzkumnou oblast označovat jako

antropologii zvuku. Myšlenka tohoto rozšíření, v jeho vlastních slovech, „vybízí k rozšíření terénu a umožnění zájmu oboru o globální hudební diverzitu. Tato expanze zájmu již bere na vědomí rozhodující význam jazyka, poetiky a hlasu; mimo-lidské živočišné druhy; akustické prostředí; a technologické prostředky a cirkulaci“³ (Feld In Novak and Sakakeeny 2015, s. 14).

Protože však pro Felda antropologie zvuku v tomto pojetí stále příliš upřednostňovala člověka, rozvinul pro svůj výzkum nový rámec, který nazval *akustemologie*. Tento koncept propojuje akustičnost a epistemologii s cílem teoretizovat zvuk jako *způsob vědění*. Stručně řečeno, je to způsob, jak zkoumat vědění ve zvukovosti a zároveň skrze zvukovost, a to se zvláštní pozorností věnovanou zpětnému reflektování zvuku a poslouchání. Tento způsob vědění „v a skrze zvuk“ je vždy zkušenostní, kontextuální, proměnlivý, subjektivní a selektivní. Soustředí se na relační poslechové dějiny, a to vždy s vědomím pozicionality aktérů. Potřeba tohoto intelektuálního nástroje ve Feldově práci vzešla především z jeho studia sociality zvuku mezi Kaluli žijícími v regionu deštného pralesa Bosavi na Papui Nové Guinei, pro které jsou podle Felda zvuky a hudba centrálními kosmologickými kategoriemi. (tamtéž)

I přes to, že zaměření výzkumu na jednotlivé smyslové modality, které je možné sledovat u zmíněných autorů, mělo a dodnes má své opodstatnění, v průběhu dalšího vývoje bádání o smyslech začalo být preferovanější základní chápání smyslovosti jako multimodálního celku. Již zmíněný filosof a antropolog François Laplantine například ve svém díle *The Life of the Senses: Introduction to a Modal Anthropology* (2015) nabádá ke změně přístupu v chápání lidské existence. Antropologie by měla místo svého dominantního zaměření na funkcionalitu a své snahy zkoumané jevy kategorizovat dát více pozornosti smyslové a emoční složce existence. Vnímání by pak podle jeho

³ vlastní překlad z anglického originálu

pojetí mělo být zkoumáno jako proces, jako plynulost smyslové zkušenosti, ve které se neustále propojují jeho různé modalitty, mezi nimiž neexistuje podstatná hierarchie. (Laplantine 2015)

Rozpoznání vzájemné provázanosti smyslů je, vedle poznatku o tom, že smyslové vnímání může být nositelem sociálních významů, a vedle uznání potenciálu všech smyslů jako předmětů vědeckého zkoumání, hlavním přínosem senzorické revoluce sociálním vědám a výzkumu smyslovosti obecně. Narušuje v naší společnosti hluboko zakořeněný konstrukt o pěti oddělených základních smyslech determinující chápání smyslovosti jak obecně, tak na úrovni vědeckého bádání, především v psychologii jako oboru pro tuto výzkumnou oblast dominantním (Howes 2013).

Ke směřování pozornosti na smyslovost jako na propojený celek modalit nabádají mimo jiné i závěry neurobiologických studií, které tvrdí, že by představa smyslových modalit přidružených k jednotlivým smyslovým orgánům měla být nahrazena chápáním smyslů jako propojených a spolu interagujících ve vytváření vjemů (Citowic 2010). Je však nutné mít na paměti fakt, který uvádí Howes, tedy že smyslové modalitty nepracují vždy nutně dohromady a mohou v jednu chvíli každá zprostředkovávat jinou informaci. Právě tato vlastnost smyslového vnímání ho dělá o to více komplexním a zajímavým (Pink, Howes 2010).

1.2 Interdisciplinarita: současný výzkum smyslovosti a zvuku

Jak je možné vyvodit z předchozího stručného vhledu do historického vývoje sociálně-vědeckého zájmu o téma smyslů, výzkum smyslovosti se vždy vyznačoval svou interdisciplinární povahou. V rámci senzorického obratu začaly také vznikat subdisciplíny jednotlivých oborů zaměřující se na smyslové vnímání. Vedle antropologie smyslů se vymezila například také sociologie smyslů, historie smyslů, geografie smyslů a mnoho dalších. Tyto obory se navzájem neustále ovlivňují a jejich souběh dal také vzniknout úplně

novému interdisciplinárnímu a mezinárodnímu poli zkoumání s názvem sensorická studia (viz www.sensorystudies.org; Howes 2013). K obdobné fúzi došlo i na úrovni výzkumu jednotlivých smyslových modalit. I výzkum zvuku je tedy v dnešní době prováděn v rámci rozsáhlých interdisciplinárních struktur zabývajících se zvukovým prostředím a celkovou atmosférou míst (viz například www.soundstudieslab.org; www.ambiances.net).

Zmíněné výzkumné platformy propojují sociální a humanitní obory s architekturou a designem, urbánními studii a urbanismem nebo aplikovanou fyzikou, kdy cílem bývá rozvíjení výzkumu v oblasti architektonického a urbánního prostředí. Do oblasti zvané *sound studies* svými poznatky ale přispívají i další vědní obory. Příkladem může být kognitivní psychologie zabývající se identifikací zvukových zdrojů a informací, sluchovou pamětí či úlohou pozornosti ve vnímání; akustická ekologie studující cesty, jakými zvuk zprostředkovává vztah mezi živými tvory a jejich prostředím, včetně jeho sociokulturní roviny; nebo také smyslová geografie znovuobjevující smyslovost a tělesnost jako důležité součásti geografické zkušenosti člověka (Řiháček 2009). I přes to, že ve své práci teoreticky i metodologicky vycházím především z východisek socio-kulturních, řada poznatků jiných oborů je pro můj výzkum přínosná, především jsou však součástí aktuálního stavu bádání v této interdisciplinární oblasti. Beru je tedy ve své práci, hlavně pak v zasazení výsledků vlastní analýzy do širšího kontextu, v úvahu.

Jedním z oborů dlouhodobě se zabývajících zvukem a jeho vnímáním je enviromentální psychologie. Její přístup k tomuto tématu přiblížím na práci Tomáše Řiháčka s názvem *Zvukové prostředí města a jeho vliv na prožívání* (2009), která vedle toho, že představuje aktuální psychologický výzkum v této oblasti, je také, podle mého současného poznání, v rámci českého prostředí nejbližší mému výzkumnému zájmu. I přes to, že ve svém základu nezohledňuje socio-

kulturní ukotvení a kontextualitu vnímajícího, snaží se přispět k nalezení odpovědi na velmi podobnou otázku té, která předcházela mému výzkumu, a tedy jak je zvukové prostředí města prožíváno jeho obyvateli. Teoreticky k tomuto tématu přistupuje z pohledu dvou různých tradic.

První z nich je tzv. *hluková tradice* založená na konceptu hluku, tedy nežádoucího zvuku s obtěžujícími, rušivými či škodlivými účinky. V této perspektivě je prožitková reakce obyvatel města využívána jako důležitý ukazatel závažnosti hlukového znečištění. Druhou výchozí tradicí je koncept sonosféry (soundscape), který se od redukcionistického pojetí vlastního hlukové tradici liší chápáním zvukového prostředí (sonosféry) daného místa jako systému vzájemně provázaných zvuků, kdy bere v úvahu i „zvuky příjemné či esteticky působící, zvuky zajímavé z historického či kulturního hlediska a zvuky významné pro charakter a identitu konkrétního místa“ (Řiháček 2009, s. 3).

Ve svém praktickém terénním výzkumu pak Řiháček vychází z fenomenologického pohledu na vnímání zvuku a hledá prožitkově zakotvené významy, které vznikají v interakci jedince se zvukovým prostředím. Data vzniklá a používaná v rámci výzkumu mají v jeho případě pouze introspektivní povahu. Pro zkoumání zmíněných prožitkově zakotvených významů používá metody *focusing* praktikovanou na předem vybraných místech v centru města (výzkum probíhal v Brně). Participanty výzkumu bylo 12 studentů vycvičených v této technice. Samotný sběr dat probíhal metodou tzv. komentovaných procházek, během nichž participanti zaznamenávali na diktafon své prožitky. Vzniklá data pak byla analyzována podle principů metody zakotvené teorie. (tamtéž)

Významným výsledkem této analýzy bylo vytvoření deskriptivního modelu sonosféry. Ten sestává ze čtyř komponent: dominanty (zvuku, který určuje celkový ráz sonosféry), popředí (zvuku vznikajícího na daném místě),

horizontu (zvuku ze vzdálených míst) a prostoru (pasivní akustické kvality místa ovlivňující šíření zvuku). Dále pak Řiháčkův výzkum přináší 35 prožitkových kategorií uspořádaných do skupin či polarit jako například kategorie, u které v prožívání prostředí dominuje bezpečí vs. ohrožení, kontakt se sebou vs. rušení tohoto kontaktu, ale i kategorií spojených s přírodními, lidskými a technickými zvuky. (tamtéž)

Tento psychologický výzkum je svým tématem i svou metodou, především použitím komentovaného procházení prostředím, velmi blízký mému přístupu. Zásadní odlišnost však spočívá, vedle zmíněného východiska smyslovosti jako sociálního fenoménu, v absenci výzkumníkovy zúčastněného vnímání. Tento přístup dále nezahrnuje širší kontext zkušenosti obývání města konkrétními jedinci s jejich specifiky, a především zasazení tématu vnímání a obývání prostoru do kontextu každodenní činnosti těchto jedinců. I přes tento, nejspíš očekávatelný, rozdíl mezi psychologickým a antropologickým pojetím bádání považuji poznatky představené studie za velmi nosné pro antropologii smyslů i inspirující pro mou vlastní analýzu.

Dalším oborem přispívajícím k bádání o vnímání zvuku jsou kognitivní vědy. Tato disciplína popisuje sluchové vnímání pro změnu z jeho vtělené, fyzické a fyziologické stránky. Sluchové vnímání totiž zahrnuje také fyzický proces, kdy zvukové vlny pronikají do živého organismu a způsobují změny fyziologického rázu. Mají například vliv na mozkovou činnost, na snížení nebo zvýšení svalového napětí, či zrychlení nebo zpomalení krevního oběhu. Všechny tyto reakce pak mohou ovlivnit emoce a jednání člověka (Marek 2000). Toto propojení vnímání zvuku s emocemi a případně i s jednáním dokládá například kognitivní experiment provedený Angelikou Seidel a Jesse Prinzem (2012).

V první fázi laboratorního experimentu autoři ukazují, že zvuky konkrétních vlastností, v tomto případě ostré a skřípavé, mohou vyvolat

konkrétní emoce, v tomto případě vztek a znechucení. V druhé fázi pak experiment dokládá významnou korelaci mezi těmito zvukem vyvolanými emocemi a specifickými morálními soudy. Vztek se projevil jako faktor zvyšující přísnost při posuzování trestných činů vůči osobám (ve smyslu ohrožení jejich autonomie), znechucení mělo stejný efekt na posuzování trestných činů vůči přírodě (ve smyslu ohrožení čistoty v rámci kulturních tabu). (Seidel & Prinz 2012)

Jak je zřejmé, z teoretického i metodologického hlediska je přístup kognitivních věd ke zkoumání smyslů velmi odlišný od socio-kulturního, který volím ve své práci. I přes to je však podle mého názoru velmi přínosné a zajímavé pro sociální vědce zkoumající smysly vnímat i tuto fyziologickou úroveň vjemu a často nevědomé kognitivní procesy, které při vnímání probíhají na pozadí symbolických a významových složek, se kterými se navíc mohou navzájem ovlivňovat. Minimálně povědomí o fungování této úrovně smyslového vnímání a jeho vlivu na prožívání je nutné pro uznání komplexní povahy předmětu zájmu antropologie zvuku, respektive antropologie smyslů obecně.

Posledním oborem blízkým mému zájmu, který v této podkapitole zmíním, jsou enviromentální studia se zaměřením na urbanismus, resp. urbánní studia. Tyto obory se v kontextu mnohých studií do značné míry prolínají. K zaměření na městské prostředí ve výzkumu zvuku došlo v těchto sociálních vědách v procesu reflexe velkých změn zvukového prostředí, ke kterým ve městech dochází od 20. století především prostřednictvím průmyslových strojů, dopravních prostředků a tratí, telefonů, rádií a všudypřítomnosti hudby v obchodních či volnočasových prostorách. K této disciplíně však patří také velká pozornost věnovaná vystavěnému prostředí a jeho souvislosti se zvukovými vlastnostmi a atmosférou místa. Dále tyto obory

ve spojení s architekturou zkoumá vliv změny městského designu, a tedy i jeho akustických vlastností, na lidské chování. (Canstro & Carvalhais 2014)

Tento přístup například zastává ve své studii (2017) Guillermo Martínez de Velasco. Ten se za použití materiálních východisek zabýval městským zvukovým prostředím ve dvou oblastech centrální části města Mexico City. Jeho hlavním zájmem bylo zkoumat roli zvuku jako jednoho z komponentů městského prostoru a následně jeho vliv na proces městské regenerace. Vlastnosti atmosféry místa jsou podle něj vždy nutně ve vztahu se sociální sférou, a proto je městská atmosféra neodmyslitelně politická a ovlivňuje tak každodenní životy lidí, kteří tento prostor obývají. Zároveň je tato atmosféra ve své podstatě nestabilní, spočívá totiž na tekutých a proměnlivých vztazích mezi jejími obyvateli navzájem a také mezi těmito obyvateli a fyzickým prostorem. (Martínez de Velasco 2017)

Na základě dat vzniklých tvorbou nahrávek zvuků v daných lokalitách, „zvukových procházek“ (soundwalks) prováděných výzkumníkem a rozhovorů s místními obyvateli autor dochází k řadě závěrů, z nichž nejzajímavějším je jeho tvrzení, že změny v materiálních podmínkách, ke kterým v daných místech došlo po roce 1985 (následkem zemětřesení a opětovné výstavby), vedly ke vzniku akustických prostředí podmiňujících jev zvaný „moc okolí“ (ambient power). Tento pojem vystihuje proces vyvolání specifických postojů a chování v populaci interagující s prostředím, které samo je výsledkem vlastních atmosférických podmínek. Materiální změny prostoru tedy mohou vytvořit zvukové prostředí, které za zapojení zmíněné *ambient power* mohou změnit způsob, jakým se jeho obyvatelé k danému místu vztahují, jak se v něm chovají a jak se projevují ve vztahu k ostatním jeho obyvatelům. (tamtéž)

Tato dialektika mezi sociálními vztahy a vystavěným prostorem města, která se projevuje ve vzniku specifické atmosféry místa, je podle mě

zajímavým příkladem dokazujícím sociální rozměr smyslového vnímání a také jeho podmíněnost konkrétnímu prostoru a konkrétní situaci, která pak může nést různá specifika pro různé lidi, kteří se jí účastní. Ukazuje však také tyto účastníky jako aktivní činitele, kteří spoluvytvářejí obývaný prostor jak tím, že jeho vlastnosti upravují přímo změnou jeho materiálních vlastností, tak chováním, které v rámci podmínek umožněných tímto prostředím v konkrétním okamžiku volí. (tamtéž)

1.3 Ukotvení a základní východiska práce

Závěrem teoretické části je na místě vymezit základní východiska mého výzkumu a definovat konkrétní termíny, které ve své práci používám. V úplném základu mého přístupu ke zkoumání zvuku a jeho vlivu na tvorbu prožívaného prostoru je přesvědčení, že lidská smyslovost je do jisté míry sociálně podmíněná, tedy že smysly mají své sociální významy a funkce a stejně tak i jejich používání může nabývat mnoho podob v závislosti na socio-kulturním kontextu. Jak byl tento aspekt smyslovosti rozeznán a jakým způsobem se sociální vědy začaly tématem smyslového vnímání zabývat, myslím, dostatečně shrnují předchozí části této teoretické kapitoly.

Z podoby výzkumných otázek uvedených v následující kapitole vyplývá další východisko, a to sociálně-konstruktivistický přístup z jedné strany ke smyslovému vnímání, jak vyplývá z výše zmíněného, z druhé však i k pohledu na prožívanou realitu prostředí, ve které se smyslové vjemy nutně musí odehrávat, a tak se zároveň podílejí na jejím vytváření. Tilley k tomuto přesvědčení uvádí, že „co je prostor, záleží na tom, kdo ho prožívá a jak. Zkušenost prostoru není neutrální, ale projevuje se v ní moc ve vztahu k věku, pohlaví, společenskému postavení a vztahům k ostatním“ (1994, s. 11). K vybranému výzkumnému prostředí lze tedy poté přistupovat jako ke kulturnímu procesu. Mým zájmem je zjistit, jak se na tomto procesu tvorby

prostředí, konkrétně prostředí veřejného prostoru města, jeho prožívání a posléze i způsobech chování v něm, podílí smyslové vnímání.

Ve své práci se však nezaměřuji přímo na smyslové vnímání jako na multimodální celek, ale svou pozornost směřuji především k jedné z jeho modalit, konkrétně ke zvuku a sluchovému vnímání. Tato modalita smyslovosti je specifická svou dočasností, prostorovou podmíněností a, jak bylo již uvedeno, schopností rychle vyvolávat emoce. Sluch jako lidský smysl je evolučně propojen s hmatem, oba smysly reagují na tentýž fyzikální podnět, tedy na vibraci hmotného prostředí. Je však s hmatem propojen i metaforicky, například při popisu zvuků jako drsný, jemný, sametový, pronikavý apod. (Řiháček 2009)

Zvuk je navíc vjemem, kterému se snadno nevyhneme, není možné mu uniknout jako například vizuálním vjemům zavřením očí. Sluch je totiž disponován především k tomu, aby člověka informoval o nenadálých změnách v okolí, a má proto ve srovnání s ostatními smyslovými modalitami nejkratší reakční čas a je zaměřen všemi směry tak, aby obsáhl celé toto okolí. Posledním ze základních specifík zvuku je jeho časová vázanost. Sluch je například oproti zraku vázán na vývoj zvukové události v čase a vnímání je v každém okamžiku bodové. Objekt sluchu nemá svou přetrvávající existenci, ale je neustálým procesem nastávání. (tamtéž)

Pro percepci zvuku vznikla řada klasifikací, jednou ze základních je klasifikace běžného poslouchání podle Schaeffera, který popsal 4 výchozí moduly podle povahy pozornosti, která je zvuku věnovaná. Prvním je *poslouchání*, kdy je aktivně pozornost věnovaná zdroji zvuku, dále *slyšení*, které vyjadřuje pasivní percepci bez zaměření na konkrétní zvuky a explicitního porozumění obsažené informaci. Třetím modelem je *pozorování*, ve smyslu „být si něčeho vědom“, kdy se poslouchající nezabývá přímo zdrojem a původem zvuku, ale spíše jeho konkrétními vlastnostmi, a na závěr *rozumění*, kdy je se

zvukem nakládáno jako se znakem (Schaeffer In Guillebaud 2017). V datech analyzovaných v mém výzkumu se samozřejmě objevují všechny tyto typy vnímání zvuku. Z metodologického pojetí výzkumu, který se zaměřuje především na soustředěný poslech participantů a jejich reflexi zvukového prostředí v procházených místech, však vyplývá převládající důraz na aktivní poslouchání a na zvuky a vjemy, které bylo pro participanty možné popsat či zhodnotit, tedy jim porozumět.

Na úplný závěr se pokusím přiblížit termíny, které se v mé práci objevují nejspíš nejčastěji, a těmi jsou *smyslová zkušenost* a *atmosféra*. Smyslová zkušenost je ve skutečnosti stále obtížně vymežitelný termín, a to jak pro sociální vědy, tak pro neurovědy. Stejně jako v případě jevu, který bývá označován pojmem atmosféra, se jedná o komplexní koncept zabývající se různými pocity, které není úplně snadné prezentovat v takové formě, která by umožnila vznik přehledných jednotek pro analýzu. Autorky Sumartojo a Pink vymezují atmosféru jako „vlastnost specifické konfigurace počitků, časovosti, pohybu, vzpomínek, hmotného i nehmotného prostředí a ostatních lidí, která ovlivňuje to, jak se na určitých místech či v rámci určitých událostí cítí lidé, kteří na nich participují, i to, co pro ně znamenají“ (2019, s. 6). Atmosféra je zároveň propojením smyslové, resp. percepční, a emoční složky zkušenosti, a protože je zážitek atmosféry především pocitem rozšířeným na vnější okolí, bývá intersubjektivně sdílený a reflektovaný a může tedy zpřístupnit antropologické poznání toho, jak lidé zažívají svět a dávají mu smysl.

2 Cíl výzkumu

Jak jsem popsala v teoretické části práce, téma zvukového prostředí města může být zkoumáno v rámci rozličných oborů za dosažením rozličných cílů. Některé výzkumy se zajímají o zvukové prostředí za účelem pochopit jednání lidí v daném prostoru, některé zkoumají zvukové vlastnosti městského prostředí pomocí objektivních měřících technik, kdy cílem je popsat, jak jsou zvukové vlastnosti místa tvořeny z pohledu architektury a technického či fyzikálního pohledu na zvuk a jeho zdroj. V mém výzkumu se naopak zaměřuji na lidi pohybující se takovým prostředím – na jejich vnímání a přisuzování významů zvukovým vjemům v rámci jejich každodenního pohybu městským prostředím. Samozřejmě tak ovšem činím s vědomím, že zvukové prostředí je stejně tak kulturním konstruktem jako tím materiálním, jak připomíná Feld (2006, s. 226).

Cílem mé práce je tedy prostřednictvím kvalitativního výzkumu vedeného v centru jednoho vybraného města přiblížit, jak se zvuk, jako jeden z mnoha elementů, podílí na tvorbě obývaného prostředí lidí v rámci jejich každodenního pohybu veřejným prostorem města. Prostředí v rámci výzkumu chápu jako kulturní proces, kdy se potenciál *prostoru* mění skrze jeho zakoušení lidmi, kteří se v něm pohybují, v *místo*, tedy žitý prostor, který nese významy, má pro lidi určitou atmosféru, promítají se v něm sociální role a normy (Pauknerová 2012, s. 53).

Výzkum byl prováděn v době vládních krizových opatření souvisejících se šířením onemocnění Covid-19, která citelně mění mimo jiné i zvukové prostředí města. Jeho vedlejším cílem je tedy také přiblížit povahu takové změny a pomocí komparace s běžným stavem nastínit to, jak se současná výjimečná doba promítá v obývání a prožívání veřejného prostoru města.

2.1 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumnou otázkou je:

Jakým způsobem se podílí zvuk a jeho vnímání na vytváření prožívaného a obývaného veřejného prostoru města?

Hlavní výzkumnou otázku dále upřesňují a doplňují vedlejší výzkumné otázky:

Do jaké míry hraje smyslové vnímání roli v sociální konstrukci městského prostoru?

Jaké postavení má v rámci takového smyslového vnímání percepce zvuku?

Čím je tento proces specifický v době krizového stavu a protiepidemických opatření?

3 Metodologie a práce s daty

Cílem této kapitoly je představit metodologický přístup, který jsem ke zkoumanému tématu ve své práci zvolila. Přiblížena je zde mimo jiné konkrétní procedura výzkumu, povaha a tvorba dat a postup jejich analýzy. V neposlední řadě v této kapitole specifikuji také výzkumné prostředí a charakteristiku vybraných participantů, což je určující pro vymezení oblasti, na niž bude možné vztáhnout poznatky, které můj výzkum přináší a které jsou prezentované v praktické části textu.

3.1 Představení a zdůvodnění použitých metod

Výchozím teoretickým předpokladem mého výzkumného přístupu k tématu je přesvědčení, že zakoušená realita, v tomto případě realita městského veřejného prostoru, je konstruovaná a rekonstruovaná svými subjekty a že se na tomto procesu podílí smyslové vjemy, kterým je jednotlivými lidskými subjekty přisuzován význam. Tento osobní, tedy emický, aspekt vnímání zvukového prostředí a jeho vztahovost k okolí a různým zdrojům zvuku je předmětem mého zkoumání. Na základě takto definovaného tématu jsem se rozhodla použít kvalitativní pojetí výzkumu. V kvalitativním výzkumu je cílem především tvorba nových poznatků, případně teorie na základě dat zakotvených v žité skutečnosti, tedy induktivní postup tvorby poznatků (Loučková 2010). V rámci mého výzkumu jsem především z počátku postupovala maximálně induktivně, i vedení rozhovorů bylo velmi volné, jak dále podrobněji popisuji.

Celý výzkum byl prováděn ve zkoumaném terénu, tedy ve veřejném prostoru města a z převážné části probíhal v pohybu, tedy za chůze v rámci společných procházek s participanty. Prvek pohybu je obecně pro kvalitativní výzkum zvukového prostředí, ať v rámci akustické ekologie, architektury nebo současných múzických umění, velmi typický. Myšlenka spojitosti pohybu a zvuku, resp. slyšení, ovlivnila také metodologické přístupy

humanitních věd, například právě ve výzkumu smyslového vnímání a studiu míst. Samotná metoda chůze či procházení je používána již od začátku 20. století k průzkumu městského prostředí a zachycení vztahu mezi procházejícím člověkem a jeho bezprostředním okolím. Tato metoda dává v průzkumu prostor pro poznání alternativních podob zakoušení místa, které je reálně propojené s hmotným prostředím, je subjektivní, dočasné a kulturní. (Paquette, McCartney 2012).

Zkoumání vnímání zvuku v pohybu je pro můj výzkum oproti vnímání zvuku staticky zajímavější také proto, že umožňuje mně, jako výzkumníkovi, ale také participantovi, porovnávat vlastnosti různých míst a motivuje tak k hlubší diskuzi nad zvukovými vlastnostmi města. Zároveň jsem tento přístup preferovala z důvodu zaměření mého zájmu na každodennost vnímání tohoto prostředí. Participanti mě v rámci výzkumu prováděli městem v kontextu co nejbližším jejich běžné zkušenosti. Ta se povětšinou odehrává v průběhu určité konkrétní činnosti a přemísťování mezi jednotlivými místy různých vlastností. Tento rozměr zkušenosti jsem v rámci svého výzkumu chtěla co nejvíce zachovat, protože právě takovýto způsob vnímání městského prostoru podle mě tvoří výslednou představu lidí, kteří ho prožívají, o jeho vlastnostech.

Od metody procházení byly dále odvozeny její různé variace, jako například „zvukové procházení“ (soundwalk) nebo „senzo-biografické procházení“ (sensobiographicwalk), při kterých se využívají různé metody záznamu získaných zkušeností a informací, kterými je vedle klasických terénních zápisků například tvorba zvukových map či zvukových pyramid. Rozvoj technologických možností pak samozřejmě umožňuje také pořizování záznamů zvukového či audiovizuálního materiálu a měření fyzikálních vlastností procházeného prostředí. Soundwalk může výzkumník provádět sám, pokud ho zajímá zvukové prostředí místa jako takové. Může

ho ale absolvovat i s dalšími účastníky, kdy se všichni při chůzi předem daným prostředím soustředí na zvuky a následně proběhne společná reflexe této zkušenosti. Případně pokud je tato metoda využívána v rámci uměleckých oborů, bývá přímo v průběhu procházky zvukové prostředí záměrně přetvářeno.

V mém výzkumu však jde spíše o interpretace zvukového prostředí lidmi, kteří se v něm každodenně pohybují a kteří volí různé cesty a strategie, jak se v něm chovat a přizpůsobit pobyt v něm svým aktuálním potřebám. Proto jsem zvolila metodu, kterou pro takový typ výzkumu rozvinul sociolog zabývající se teorií atmosféry městského prostředí, etnografií vnímání městského prostředí a sociální antropologií zvuku Jean-Paul Thibaud. Tato metoda se nazývá *commented soundwalk* a, jak už název napovídá, je založena na vedení komentovaných procházek s participanty.

Tento přístup však přímo zahrnuje také opětovné procházení jednotlivých tras samotným výzkumníkem, tvorbu zvukových map, ve kterých participanti zpětně znovu reflektují procházenou trasu a její zvukové vlastnosti, a také tvorbu zvukových a audiovizuálních nahrávek jednotlivých zvolených míst. Thibaud ve svém přístupu navíc využívá také meteorologické záznamy a architektonická měření. Takovéto záznamy jsem z důvodu technické i osobní vědomostní nevybavenosti nepoužila. Tyto vlastnosti prostředí se však jednoznačně promítají do popisů a reflexí jednotlivých míst, jsou tedy do výzkumu zahrnuty, i když výlučně v kontextu subjektivního vnímání.

3.2 Výzkumná procedura

Metodu „komentovaného procházení“ jsem použila podle její podoby představené Jean-Paul Thibaudem v textu *Commented city walk* z roku 2013. Modifikovala jsem ji však ze zaměření na všechny smysly do podoby, která se soustředí především na zvukové vjemy. Zároveň, jak jsem již zmínila, nebyla

do výzkumu zahrnuta objektivní meteorologická a architektonická data o zkoumaném prostředí. Tuto metodu výzkumu lze dle mého názoru považovat za typ výzkumného designu. Obsahuje totiž teoretické předpoklady, metody tvorby dat, ale i způsob jejich analýzy. Stručně tento design představím na popisu procedury mého výzkumu.

Cílem celé procedury je, krátce řečeno, získat přístup ke smyslovým zkušenostem lidí procházejících veřejným prostorem města. Základem pro to je sloučení tří aktivit, tedy chůze, vnímání a popisování, z nichž třetí zmíněná je centrální. Tři základní hypotézy pro pochopení smyslu propojení těchto aktivit jsou: *vnímání v kontextu*, *nevyhnutelná pohyblivost vjemů* a *vnímání prokládající se s jeho slovním popisem*. Vnímání v kontextu znamená, že vjemy jsou situačně ukotveny. Není výzkumníkem předem dáno, na co se má popisující zaměřovat, participant naopak sám určuje, co je vnímané a popisované. Výzkumník má pak možnost kontextualizovat tyto popisy.

Druhý bod, pohyb ve vnímání, zajišťuje pluralitu pozic a úhlů pohledu, u vnímání zvuku je tato proměnlivost ještě podstatnější. Změny prostředí navíc umožňují jejich komparaci, a přináší tak pro participanta stále nové podněty při popisu jednotlivých zvukových prostředí. Za třetí, vztah mezi slovy a vjemy – složité téma týkající se povahy vnímání obecně. Důležité je si z této problematiky vzít především ten poznatek, že mluvený jazyk není jen nástrojem umožňujícím žitou zkušenost převyprávět a sdílet, ale že na samé zkušenosti plně a bezprostředně participuje. Ve výzkumu je tedy nutné všimnout si rozdílu mezi tím, co participant vnímá, ve smyslu anglického výrazu *perceive*, tedy si uvědomuje a dává vjemu určitou formu, tzn. má prostředky k popsání takového vjemu, a co sice působí na jeho smysly, ve významu *sense*, ale nedává tomu pozornost, i kdyby to reálně podvědomě ovlivňovalo jeho chování. (Thibaud 2013)

Tyto hypotézy tedy stojí v základu komentovaných „zvukových procházek“, které byly hlavní složkou mého terénního výzkumu a které probíhaly následovně. S každým participantem zvlášť jsem absolvovala komentovanou procházku městem, jejíž trasu vybral on sám. Jedinou podmínkou pro tento výběr bylo, aby se participant touto trasou pravidelně pohyboval v rámci svého běžného života. Procházky byly zároveň vedeny v časech, kdy daní participantů trasou reálně chodí. Trvaly v rozmezí od 20 do 50 minut, participantů se mohli v průběhu zastavovat podle své potřeby při reflektování různých míst.

Mou jedinou instrukcí bylo, aby co nejpodrobněji popsali, co slyší, jak na ně tento vjem působí, a celkově se snažili vystihnout atmosféru procházených míst se zaměřením především na zvukovou složku tak, jak ji vnímají a cítí v průběhu procházky. Sama jsem se jako výzkumník snažila do komentářů participantů vstupovat co nejméně. Mým úkolem bylo především pozorně naslouchat a *zúčastněně vnímat* prostředí, které mi participantů představovali, či případně znovunavázat konverzaci, pokud se ve svém komentování participantů ztratili nebo příliš odbočili od tématu.

Výstupem z těchto procházek byly zvukové nahrávky celého průběhu cesty a mé poznámky a reflexe, které jsem si vedla v terénní deníku. Dále jsem si dělala poznámky přímo v terénu o aktuálním kontextu, ve kterém procházka probíhala (počasí, aktivity probíhající na procházených místech apod.). Ve druhé fázi, hned po dokončení procházky, jsem se s participanty pokusila v rámci dalšího krátkého rozhovoru rekonstruovat trasu. V některých případech pomohlo vizuální značení do mapy, v jiných naopak vizuální pomoc nebyla potřeba. Trasa například nebyla tak dlouhá, abychom si při rekonstruování na jednotlivá místa nevzpomněli.

Účelem tohoto rozhovoru bylo dát participantovi znovu příležitost zamyslet se nad zvukovými vlastnostmi procházených míst a například

rozlišit a porovnat různá místa podle vlastností zvukového prostředí, označit nejvýraznější zážitky z procházky. V rámci tohoto rozhovoru jsem také zjišťovala účel, za jakým participanti zvolenými trasami obvykle chodí (pokud to již nezmínili dříve), a s jakou frekvencí. Jako poslední mě zajímala jejich osobní data jako věk, profese apod.

Pro následnou analýzu bylo nutné přepsat nahrávky komentářů a rozhovorů obzvláště podrobně, s cílem k výkyvům v nahrané řeči (rozmýšlení, váhání, zvukomalba), a zaznamenat i poznámky o okolních zvucích, na které v rozhovoru participanti reagovali. Při opakovaném čtení mi byly tyto poznámky i samotné zvukové nahrávky nápomocné pro vybavení kontextu, ve kterém data vznikala. Při analýze přepisů jsem postupovala do jisté míry podobně jako u techniky otevřeného kódování. Neměla jsem předem zadané kategorie, které bych v rozhovorech vyhledávala. Hledala jsem významové jednotky, které jsem následně pomocí komparace mezi jednotlivými případy slučovala do vyšších kategorií zastupujících zobecnitelné jevy ukazující se v mém výzkumu. Téma smyslového vnímání je však v rámci sociálního výzkumu natolik specifické, že pro mne bylo nutné mít alespoň nějaké informace, jak s takovými daty pracovat a na co se zaměřit, abych mohla analýzu smysluplně uchopit.

Thibaud v rámci své metodologie zdůrazňuje především to, že není záměrem soustředit se na to, co lidé slyší. Důležitější je všimnout si spíše toho, jak se lidé vztahují k tomu, co slyší. Zároveň je podle něj důležité posunout se dál, do vyšší úrovně abstrakce, od základních deskriptivních aspektů popisu smyslové zkušenosti, jako jsou osobní soudy (pozitivní, negativní) o daných vjemech, nebo klasifikace zkušeností podle formy popisu (např. sledování, hodnocení, objasňování). I tyto informace mají v analýze smyslové zkušenosti svůj význam, více jsou však důležité momenty, kdy se participant snaží svou zkušenost přiblížit pomocí složitějších úvah, kdy například vytváří sám

hypotézy, odůvodnění, odhaduje estetickou, funkcionální stránku vjemu. Ve svém textu Thibaud uvádí několik způsobů deskripce smyslové interpretace, které se v jeho výzkumech projevují a které mi byly při analýze nápomocné jako orientační body. (tamtéž)

Prvním z nich jsou *prostorově-smyslové asociace*. Participant se odvolávají na svou smyslovou paměť a popisují aktuální atmosféru prostředí pomocí asociací či přirovnání. Z vlastností přirovnávaného pak může výzkumník získat vhled do akustické povahy procházeného místa tak, jak ji vnímá participant. Tím explicitnější toto pochopení je, čím víc se popisující snaží vysvětlit a obhájit relevanci metafor, které používá. Druhým bodem, na který je potřeba se soustředit, jsou *vnímané přechody* mezi zvukovými prostředími. Popisující si všímá zřetelných změn ve zvukovém prostředí a rozděluje tak prostor do odlišných částí právě podle zvukových vlastností na základě jeho aktuálního uspořádání a specifických okolností, v nichž procházka probíhá. Tyto momenty v popisu umožňují výzkumníkovi identifikovat senzoričká propojení existující mezi procházenými místy.

Thibaud dále radí všimnout si *používaných slov, především sloves*. Výrazy jako „zdá se“, „působí jako“, „zní jako“ vyjadřují míru nejistoty nebo nejednoznačnosti vjemu. Při kontextualizaci takového popisu je možné sledovat za jakých podmínek se vjemy stávají zřetelné a reflektovatelné. Také je důležité dávat pozor na *reflexivní formulace*, které daný člověk používá. Vyjádření jako „poslouchám“, „vnímám“, „dávám pozor“, „zrychlují“, „otáčím se“ apod., indikují možnosti, které participant má k dispozici při adaptaci na dané okolnosti, a jeho potenciální vliv na kontext zkušenosti. (tamtéž)

V této první fázi analýzy jsem tedy na základě vyhledávání intersubjektivního obsahu komentářů vytvářela obecnější jevy charakteristické pro vnímání zvukového prostředí města. Následovala však další fáze, která měla

za cíl kontextualizovat fenomény vzešlé z první fáze. Vrátila jsem se tedy do terénu, kde jsem pořídila audiovizuální nahrávky míst, které se v rámci první fáze ukázaly jako významné. Cílem této fáze bylo identifikovat podmínky, za kterých se popsané fenomény vyjevují. Tato fáze kontextualizace byla v rámci mého výzkumu fází konečnou. Thibaud ve svém výzkumu, jak jsem již zmínila, do této fáze zahrnuje také architektonická a meteorologická měření a do závěrečné syntézy zahrnuje i analýzu budované infrastruktury.

3.3 Časoprostorové zasazení výzkumu

Terénní výzkum probíhal ve městě Liberec. Toto město se rozkládá na ploše 106 km² a žije v něm v současné době zhruba 106 000 obyvatel (statutární město Liberec 2019). Město je typické svou nezvyklou polohou: leží v kotlině mezi Jizerskými horami a dominantním Ještědským hřebenem. Tato poloha města zapříčiňuje členitost jeho terénu, projevující se jak v okrajových částech, tak v centrální části, a tím pádem i rozmanitost prostředí včetně toho zvukového. Liberec je rozmanitý i co se povahy různých městských částí týká. Výsledky mého výzkumu však rozhodně nelze vztahovat k městu Liberec jako celku. Neměla jsem od počátku přesně vymezenou oblast zkoumaného prostředí. Postupně jsem však na základě emické definice města, vzešlé od participantů, ale také z praktických důvodů a možností výzkumu vymezila menší oblast města, která je pro můj výzkum konkrétnější, přesto však zahrnuje rozmanitá prostředí.

I volba zkoumaného prostředí tedy probíhala do jisté míry induktivně a participativně. Na základě mého zadání při výběru participantů, kdy mou jedinou podmínkou bylo, aby byli místní a pravidelně se pěšky pohybovali po veřejném prostoru města, vzniklo zajímavé pojetí toho, co je za městský prostor obyvateli Liberce považováno a co ne. Všichni participanté bydlí ve městě Liberec, převážná většina však v jeho okrajových či méně frekventovaných částech. Pojem „město“ pro ně tedy, jak se v rozhovorech i

výběru tras pro výzkum projevilo, do jisté míry znamená „rušnější“ centrum města Liberce. Už sama tato emická definice zajímavě vypovídá o vlivu zvukových vlastností na tvorbu představy o městském prostředí. Sama, jako místní obyvatel žijící na sídlišti na okraji Liberce, používám vyjádření „jedu do města“ či „pracuje ve městě“ pro oblast historického a dopravního centra. Využila jsem tedy této formy definování městského prostoru pro užší vymezení zkoumaného prostředí. Samozřejmě však s vědomím, že můj výzkumný vzorek tak omezuje platnost této emické definice pro širší populaci Liberce.

Z pohledu zvukového prostředí však zůstává i takto úzce vymezená oblast velmi rozmanitou a zajímavou pro potřebu výzkumu. Zahrnuje jak historické centrum města s ulicemi a reprezentativními veřejnými budovami v novorenesančním slohu, tak hlavní křižovatku a tepny městské veřejné dopravy, obchodní střediska, ale i méně frekventované obydlené (panelákové či vilové) čtvrtě či pěší zóny parkové úpravy. Nutno dodat také fakt, že i přes to, že nejsou součástí oblasti, kde výzkum reálně probíhal, i další části Liberce jsou do výzkumu zahrnuty, a to prostřednictvím komparací, které participanti při popisu městského prostředí používali. Nebylo by tedy takto vymezeného centra města, pokud by lidé neměli své pojetí jeho jiných částí, potřebné pro srovnání. Zvuk, jak ukazují výsledky prezentované v praktické části práce, má na tomto vymezení města nemalý podíl.

Je důležité charakterizovat také časové zasazení výzkumu. Tvorba dat v terénu probíhala od listopadu 2020 do poloviny ledna 2021. Toto období, co se městské atmosféry týká, bylo rozmanité z důvodu měnícího se počasí, které ovlivňuje pohyb po městě. Také akce doprovázející vánoční svátky ve veřejném prostoru města citelně měnily mimo jiné jeho zvukové prostředí. Tato proměnlivost podmínek je však přítomná v každé době a je vlastně podstatnou součástí mého výzkumného tématu.

Zcela jistě však nelze mluvit o běžném stavu prostředí města Liberec. Po celou dobu výzkumu platila v Liberci, stejně jako v celé České republice, více či méně přísná protiepidemická vládní opatření spojená s již dlouhodobou snahou zabránit šířením nemoci Covid-19. Po většinu doby, kdy výzkum probíhal, byla tedy zavřená převážná část škol, obchodů, služeb, zcela zavřené byly kulturní instituce. Omezen byl provoz úřadů nebo také městské hromadné dopravy (více informací viz Mimořádná opatření, www.koronavirus.mzcr.cz). To vše, a samozřejmě i zákaz srocování ve veřejném prostoru nebo povinnost nošení ochranných roušek, změnilo prostředí města a chování lidí v něm. To, jak lidé procházející městem tuto změnu reflektovali a případně komparovali s „běžným“ stavem, je také jednou z výzkumných otázek mé práce.

3.4 Participanti

Práce na tomto výzkumu pro mne byla velmi zajímavá, co se tématu participace týká. Výběr toho, kdo je pro účast na výzkumu vhodný, byl totiž z podstaty výzkumu velmi volný. Účastnit se ho mohl kdokoli, kdo se ve vybraném prostředí běžně pohybuje. I já sama jsem měla možnost do určité míry zaujmout místo účastníka výzkumu. Zároveň všichni participanti měli velký prostor ve spoluvytváření dat a, jak jsem již zmínila, i v určování výzkumného prostředí. Volnost, kterou tento typ výzkumu ve výběru participantů umožňuje, má potenciál vytvořit opravdu pestrý vzorek zahrnující mnoho různých pohledů na veřejný prostor města. Thibaud vyzdvihuje především variabilitu v socio-kulturním statusu, který produkuje specifické způsoby verbalizace zkušeností, či v „návštěvnickém“ statusu zúčastněných lidí (např. běžný procházející, lokální prodejce, lidé bez domova). (Thibaud 2013)

Takováto pestrost vzorku je určitě výzvou pro případné rozšíření dosahu při provádění podobných výzkumů. V mém výzkumu jsem se však

z důvodů rozsahu práce, ale i přístupu k participantům, ztíženého epidemiologickou situací v české společnosti, rozhodla pro více homogenní vzorek. Oslovování účastníků probíhalo především přes osobní kontakty ať už mé vlastní, či následně graduálně přes doporučení dalších vhodných lidí samotnými participanty. Tyto osobní vazby mi ulehčily získávání přístupu k participantům především s ohledem na získání jejich důvěry a pocitu bezpečí v době, kdy se lidé setkávání s cizími lidmi stejně tak jako pohybu ve veřejném prostoru vyhýbali. Snažila jsem se však dodržet alespoň různorodost, co se věku a pohlaví týká. Tyto dvě proměnné vlastnosti zároveň umožnily větší variabilitu okolností a důvodů procházení městským prostředím. Výzkum tedy i přes omezení dosahu výsledků na užší, zejména socio-kulturní, kategorii lidí nabízí široké pole různých úhlů pohledu na zkoumané téma.

Výzkumu se zúčastnilo celkem osm lidí české národnosti dlouhodobě žijících ve městě Liberec, z toho čtyři ženy a čtyři muži. Věkově byli rozmístěni na škále od 18 do 66 let. Skupina zahrnovala studenty středních a vysokých škol, pracující a jednu ženu v důchodu. Důvodem procházení po zvolených trasách bývaly přechody mezi prací/školou a domovem, cesty za nákupem, ale i procházky ve volném čase. Z pohledu socioekonomického zázemí bych všechny participanty zařadila do střední sociální třídy. V neposlední řadě je nutné zmínit, že všichni participanti byli v době výzkumu zdraví – bez větších fyzických či psychických obtíží, které by znatelně ovlivňovaly jejich smyslové vnímání a bezproblémový peší pohyb po veřejném prostoru města.

3.5 Reflexe výzkumu

Terénní zkoumání smyslově vnímané reality a procesů jejího vytváření se s ohledem na mé dosavadní výzkumné zkušenosti ukázalo jako velmi specifické a v řadě aspektů obtížné. Proto jsem se zde rozhodla uvést nejvýraznější z těchto obtíží, které mě při výzkumu potkaly a které jsem si

před vstupem do terénu v souvislosti se zkoumaným tématem dostatečně neuvědomovala.

Hlavní obtíží při vedení rozhovorů bylo správně a pro participanty pochopitelně zformulovat, co přesně mě na jejich každodenní zkušenosti zajímá. Nešlo mi totiž jen o výčet toho, co daný člověk ve svém okolí slyší, ale i o bližší popisy těchto zvuků, toho, co pro lidi v každodenním kontextu znamenají, i toho, jak procházená místa s ohledem na zvuk na vnímající celkově působí. Tento požadavek se pro některé participanty ukázal jako obtížný, nebo dokonce nereálný. Podle vlastních slov totiž ve svém běžném životě takto o zvuku nebo prostředí, které je obklopuje, nepřemýšlí.

Tento problém podle mě odráží skutečnost, o které píše Řiháček, tedy, že auditivní vjemy obvykle zůstávají mimo ohnisko každodenní pozornosti člověka. Pokusí-li se je popsat, nenalezne často ve svém slovníku výrazy natolik diferencující, aby byl schopný zachytit plnost daného zážitku, jak to dokáže například u vjemů vizuálních (Řiháček 2009). Participanti tak měli místy v průběhu rozhovoru problém najít něco, o čem by mohli v souvislosti se zvukovým prostředím mluvit, což vyžadovalo větší nároky na mě jako na výzkumnici, abych rozhovor udržovala a vedla správných směrem, ale zároveň příliš svými otázkami a vysvětlováním neovlivňovala vlastní vnímání participanta.

Jiní účastníci výzkumu měli naopak tendenci široce hovořit o nejrůznějších tématech, která jim dané prostředí evokovalo. V takových případech jsem se naopak rozhovory snažila usměrňovat a citlivě vracet k tématu zvuku a k přítomnému okamžiku. Po provedení analýzy dat však docházím k přesvědčení, že i konotace k jiným vzdálenějším tématům je dobré brát ve výzkumu smyslového vnímání v úvahu, protože se mohou zajímavě podílet na procesu vytváření kontextu prožívané a vnímané reality.

Problém udržení rozhovoru u správného tématu podle mých zkušeností souvisí také se samotným faktem, že rozhovory probíhaly v pohybu a v reálném kontextu každodennosti jednotlivých participantů. Ti v průběhu povídání ve většině případech opravdu šli do práce, z nákupu či na procházku se zastávkou v kavárně. Tato přítomnost reálného každodenního kontextu procházení městem byla pro můj výzkum zásadní a také nutnou součástí metodologického postupu. Na druhou stranu však činila rozhovory náročnější jak pro mě, tak pro participanty. Reflektování prožívané reality a smyslových vjemů v neustále se proměňujícím prostředí se ukázalo jako náročný proces vyžadující větší míru pozornosti. I přes to, že všichni participanti s rozhovorem dopředu počítali a vyhradili si na něj dostatek času, kontext jejich denního programu a také různé podněty neustále přicházející z okolního prostředí místy odváděly jejich, ale i mou pozornost od samotného výzkumného rozhovoru.

Zkoumání smyslového vnímání v rámci každodenních zkušeností člověka se na základě této reflexe ukazuje jako proces, který klade na výzkumníka i participanty specifické požadavky. Tak tomu však je u všech výzkumných metod. Každá přináší nějaké výhody i problémy, na které by měl být výzkumník připravený. Výzkum smyslové zkušenosti a pro něj specifické metody tvorby a analýzy dat představující jeden z méně obvyklých antropologických přístupů stále obnáší mnoho oblastí terénní a analytické práce, které je minimálně v mém případě nutné pochopit a naučit se s nimi náležitě pracovat.

4 Praktická část: prezentace výsledků

Základním cílem mého výzkumu bylo získat poznatky o tom, jak se zvuk podílí na tvorbě prožívané reality městského veřejného prostoru v rámci každodenního pohybu lidí tímto prostorem. Zajímalo mě především to, jak lidé zvukovou složku města vnímají, hodnotí a na základě čeho vnímaným zvukům připisují významy, které se následně podílí na jejich celkovém vnímání městského prostoru. Zaměření výzkumné pozornosti jen na zvukovou složku reality, a tedy sluchovou dimenzi vnímání se v průběhu terénního bádání i následné analýzy ukázalo do jisté míry problematické. Přesněji řečeno, ukázalo se, že se ve vnímání prožívané reality neoddělitelně propojují nejen různé smyslové modalitty, ale i další faktory jako paměťové procesy, vliv prostředí apod. Ostatně tato povaha smyslové zkušenosti byla již nastíněna v teoretické a metodologické části práce.

Z tohoto důvodu jsou součástí prezentované analýzy i ty aspekty prožívané reality města, které na první pohled nevypovídají o zvukové složce této reality. Věřím však, že všechny tyto procesy a úrovně vnímání se navzájem propojují při tvorbě sluchového vjemu a jsou tedy zásadní pro správné pojetí předmětu výzkumu. Zároveň jsem se ve své analýze snažila držet co nejbližně svého zaměření na zvuk. Tím se z prezentace výsledků z velké části vyřadila některá zajímavá témata jako například vzájemné posilování jednotlivých smyslových modalit při procesu vnímání nebo přesouvání pozornosti mezi jednotlivými smysly v závislosti na kontextu. Myslím ale, že pro pochopení takovýchto procesů by bylo nutné provést podrobnější průzkum sensorického řádu jako celku, než umožňovalo mé pojetí práce.

Jednotlivé aspekty sluchového vnímání a prožívané reality z nich vycházející, které v praktické části práce prezentuji, jsou ve skutečnosti provázané, navzájem se podmiňují. Témata prezentovaná v jednotlivých

kapitolách a podkapitolách tedy nepovažuji za pevně ohraničená. Toto dělení by však mělo sloužit k lepší orientaci v jednotlivých poznacích o povaze sluchového vnímání reality a také k vytvoření specifických oblastí procesu tvorby reality prostřednictvím smyslů, které by případně mohly být dále rozvíjeny.

4.1 Zvuková definice „města“

V metodologické části práce jsem uvedla, že vymezení toho, co je město, v rámci mého výzkumu vychází především z emické perspektivy. Zajímá mě tedy především ten prostor, který účastníci výzkumu sami považují za „městský“. Závěry mého zkoumání ukazují, a zároveň tak reagují na jednu z výzkumných otázek, že zvuk hraje zásadní roli ve vymezení typických vlastností městského prostoru. Zvukové prostředí a způsob jeho vnímání nabývá jistě i ve městě mnoha různých podob, kterým se budu věnovat v následujících kapitolách. Přesto však lze identifikovat některé obecné rysy, které se v tomto ohledu ve vnímání města objevují a kterými se budu zabývat v této úvodní kapitole praktické části práce.

Město, co se zvuků týká, je podle většiny participantů typické mnohostí vjemů, těch zvukových nevyjímaje. Nejrůznější zvuky dopravních prostředků se mísí s hlasy a pohybem lidí, cvakáním semaforů či hudbou znějící z obchodů. Tento souzvuk pak bývá často označován jako ruch, hluk nebo šum města. Je ve městském prostoru obecně očekáván a místa, která podobné vlastnosti nenesou, už často nejsou považována za natolik „městská“.

„No je tady hluk a takovej chaos. To je taky pro mě symbol velkého města. Je to taky tím, že bydlíme na tý Kunratický, sice taky ve městě, ale zároveň v takový okrajový části, kde končí silnice. Zrovna tam je opravdu klid.“ (Šárka, 52 let)

Tento příklad odpovědi Šárky prezentuje obecnější tendenci porovnávat zvuková prostředí města jako veřejného „hlučného“ prostoru s místy, která lidé charakterizují jako „klidná“ a kde se cítí obvykle lépe. Vedle míst bydliště, která u většiny

participantů nebyla přímo v centru města, byla jako „klidnější než město“ charakterizována také místa parkové úpravy nebo méně frekventované čtvrti.

Rozlišení zvukových prostředí na hlučná a klidná se zároveň odráží v reflektované náročnosti vnímání, resp. míře pozornosti věnované okolním zvukům.

„Tady v té horní části (oblast nad centrem) se můžeš soustředit doopravdy na ty svoje pocity, myšlenkový pochody, na pohyb svého těla, na dech a tím, jak se člověk noří dolů do toho města, tak ten ruch kolem mě se zhušťuje. Takže čím víc se zhušťuje ten ruch kolem, tak já trochu pouštím sebe, to svoje nitro, nechávám to na podvědomí a už se malinko soustředím na to kolem, protože začínám být součástí nějaký směsice a musím dávat větší pozor.“ (Vladislav, 60 let)

Obrácení pozornosti „směrem ven“ se vedle specifických vlastností „městských“ zvuků také do jisté míry ukázalo jako charakteristika prožívání městského veřejného prostoru. Zdá se, že toto prostředí vyžaduje od svých obyvatel větší míru pozornosti věnované zvukům, které souvisí s fungováním kolektivně nastavených pravidel ve veřejném prostoru, například správným vyhodnocením dopravní situace. Proto se také v charakterizování zvukových vlastností města ve výpovědích objevovaly popisy situací, které tomuto městskému náročnějšímu vnímání stojí v opozici, tedy zvukových prostředí, ve kterých si daný jedinec může odpočinout, nemusí být ve svém smyslovém vnímání tak ostražitý.

4.1.1 Klid jako soukromý prostor

Takovou opozici nejčasněji představovala kategorie přírody charakterizovaná „přirozenými“ a příjemnými zvuky nebo přímo tichem. Takové prostředí umožňuje vnímání sebe, vlastních myšlenek a oproti městu je považované za odpočinkové.

„Pak v přírodě to jsou naprosto jiný vjemy a prožitky. Já třeba bych neuměla meditovat ve městě, ale v té přírodě krásně. Tam prostě vypnu a úplně jinak se naladím. V tom

městě to je trochu jiný, tam člověk jde za rušnem, tam je na to připravenej a vnímá úplně jiný věci, vnímá prostě život.“ (Jarmila, 66 let)

Rozdílnost prožívání městského a přírodního prostředí, kterou naznačuje vyjádření Jarmily, poté dále vede k připisování rozličných funkcí těmto prostředím. Lidé na různých místech očekávají jejich určité vlastnosti a také to, jak se tam budou cítit. Podle tohoto očekávání pak mohou zvolit, k jakým účelům daná místa budou využívat. Městský prostor se svými často zvukově náročnými vlastnostmi tak například příliš nevybízí ke klidnému trávení volného času, jak ukazuje Danielův výrok:

„No tak procházka asi spíš vybízí k tomu, abych šel někam do ticha. Jako když jdu ve městě za nákupem, tak mi je ten zvuk vlastně jedno. Ale když potom vylezeš třeba na Výšinu (rozhledna nad městem) nebo někam do lesa, tak tam ten klid a ticho je hezký. To pak poznáš, že tam není fakt vůbec nic. Tady pořád, i když jsi v klidný části, slyšíš podvědomě ruch tý dopravy.“ (Daniel, 35 let)

Obecně lze tedy říci, že městský prostor je považován za rušný a s ohledem na smyslové vnímání může působit jako vyčerpávající. Nejedná se však jen o náročnost vnímání zvuků specifických akustických vlastností jako například jejich přílišná hlasitost či mnohost, které mohou být v konkrétních situacích až nepříjemné. Náročnost vnímání zvukového prostředí může v určitých situacích souviset také s obecnějšími charakteristikami sociálního prostoru jako takového.

Zvuky a jejich vnímání ve městě, především pak ty, které souvisí s komunikací mezi lidmi, jsou totiž spojené se sociálními rolemi jednotlivých obyvatel tohoto prostředí a v rámci každodenního života přinášejí specifické požadavky na pozornost daných jedinců. Klidné prostředí nacházející se mimo frekventovaný veřejný prostor města pak může pro jedince, vedle odpočinku od obtěžujících zvuků města, znamenat také dočasné odpoutání od

určitých sociálních rolí spojených s městem. Takové prostředí se pak i z perspektivy smyslového vnímání jeví jako více soukromé. Tuto spojitost smyslového vnímání a sociální role je možné vidět například u případu paní Šárky, která s městským prostředím do jisté míry spojuje svou profesní roli úřednice.

Já: „A tady (v sídlištní, méně frekventované čtvrti) se teda dá říct, že už to okolí tolik neposloucháte?“

Šárka: „Tady už ne, ta pozornost klesá. Spíš je člověk víc zahloubanej do sebe. To rozhodně. Tam ve městě dávám víc pozor, jestli na mě někdo mluví, nebo víc koukám po těch lidech, abych je případně pozdravila, a když by mě někdo pozdravil, tak abych si to uvědomila a odpověděla mu. Potkávám tam totiž hodně lidí, kteří ke mně chodí, a tak mám pocit, že ještě jsem trošku v práci. Ještě to doznívá. Tady už ne.“

4.1.2 Zvuk, pohyb a život města

Dalším z častých způsobů reflektování zvukových vlastností města bylo asociování zvuku s pohybem. Jelikož pohyb je obecně většinou zdrojem zvuku a zvuk je tedy jedním z projevů, který vnímajícího člověka o pohybu informuje, není toto asociační propojení nijak překvapivé. Zajímavé však je, že je toto propojení specifických zvukových projevů města a různých forem pohybu lidí, strojů a dalších prvků v něm nejspíš tak vžitá a automatická, že jej participanti reflektovali především v souvislosti se změnou „běžného“ stavu, kterou v tomto konkrétním případě přinesla koronavirová krize.

Pan Jindřich například na mou otázku, zda vnímá nějakou změnu ve zvukovém prostředí města s nástupem proti-koronavirových opatření, reagoval takto:

„No je to tu takový umrtvený... Na jaře to byl ještě takovej zvláštní pocit, když člověk šel přes to město a ten provoz byl výrazně menší, ale to už odeznělo. To bylo takový nezvyklý pro člověka, kterej je zvyklej, že to město je plný života. Najednou jsme byli

všichni zalezlí doma. A samozřejmě teď s tou druhou vlnou na podzim už se to do týhle míry nevrátilo, nějaký minimální provoz tady je, ale pořád zaznamenávám, že je tady ten pohyb lidí výrazně menší. Nejsou tady ty důvody pro chození do města. To místo teď vlastně moc neplní svůj účel.“ (Jindřich, 44 let)

I v reakcích ostatních participantů se projevovat fakt, že ruch a určité typické zvukové projevy k městskému prostředí patří a definují jeho běžný stav. Přestože mohou být do jisté míry obyvatelům města nepříjemné, informují je o běžném a podle nich typickém fungování společnosti v tomto prostoru. Ticho a klid, které, jak jsem již popsala, jsou obvykle lidem příjemnější, mohou být v takto specifických situacích nahlíženy negativně. Následující citace ukazuje, že zvuk, respektive jeho absence může dokonce přejímat významy situací, které tuto absenci zavinily.

„Ze začátku to člověku přijde divný, když je větší ticho, ale zároveň je to pro ty uši úleva. Třeba když to bylo na jaře, tak jsem si víc všímala, že ty ptáci byli slyšet, že ta příroda je tady všude kolem nás, i když jsme ve městě. (...) No ale když je pak to ticho způsobené nějakou jako nečinností, když je to ticho spíš takový vynucený, tak pak po nějaký době začnete víc přemýšlet, proč to ticho je, a vlastně si víc uvědomujete takový to vzduchoprázdno. Občas to rozjede ty myšlenky až moc a najednou vám to začne vadit, protože si začnete říkat: ježiš, jak dlouho to bude trvat.“ (Šárka, 52 let)

4.1.3 Shrnutí

Městský prostor je ve zjednodušeném pojetí typický mnohostí zvukových vjemů, které mohou být pro posluchače často psychicky náročné. Tento rozměr zvukových vlastností města podle mě dobře reflektuje psychologické zkoumání hluku popsané v teoretické části práce. Zároveň však tyto projevy nabývají širších významů, protože jsou součástí obecnější zvukové charakteristiky města. Zvuk nese pro posluchače informace o fungování veřejného prostoru, a tím pádem i o aktuálním stavu společnosti, jejíž jsou při svém pobytu ve městě součástí.

Za běžný stav městského prostředí je pokládán ruch a šum spojený s pohybem a neustálou aktivitou lidí, kteří v rámci svých každodenních životů tohoto veřejného prostoru využívají. Koronavirová krize se v době výzkumu projevovala narušením participanty definovaného běžného stavu a nově vzniklý zvukový charakter města nabýval širších významů spojených s aktuálním stavem společnosti. Tento poznatek ukazuje na fakt, že zvukové vjemy nelze klasifikovat jen podle jejich akustických vlastností, (ne)libosti či zdroje. Způsob jejich vnímání a význam, který nesou, vždy podléhá kontextu konkrétní situace, ve které se vnímající nachází. I prožívané zvukové prostředí města má tedy mnoho různých podob v závislosti na kontextu. Další kapitola přiblíží různé procesy, které se podílí na tvorbě takto kontextualizovaného zvukového prostředí veřejného prostoru města.

4.2 Proces nabývání vlastností a významů

Město tedy můžeme charakterizovat několika obecnými zvukovými vlastnostmi, které se člověku nejspíš vybaví jako první při srovnávání městského prostředí s ostatními místy, ve kterých se v rámci svého běžného života ocitá. V mém výzkumu se však zároveň město ukázalo jako velmi zvukově rozmanité. V jeho reflektování a prožívání mými participanty se tento prostor člení na jednotlivá místa, která nesou specifické vlastnosti a zvuky v nich nabývají různých významů. Tato prožívaná místa mohou být z jedné strany tvořena poměrně stálými prvky daného hmotného prostoru, z druhé strany mnoha dalšími faktory, které jsou proměnlivé a závislé na situaci.

Tato perspektiva tedy problematizuje představu zvukového prostředí města jako něčeho stálého a jednotného. Ukazuje zvukovou složku městské prožívané reality jako neustále se proměňující, a to nejen co se akustických vlastností a jejich významů týká, ale i v rámci funkcí, které zvuky v konkrétních situacích pro člověka pohybujícího se jednotlivými místy plní.

V tomto ohledu se vnímání zvuku ukázalo především jako jeden z prvků umožňujících orientaci v prostoru jak fyzickém, tak sociálním, ale také orientaci v osobní běžné zkušenosti s městským prostředím.

4.2.1 Fyzické vlastnosti prostoru

Jedním ze základních faktorů podílejících se na tvorbě místa, tedy člověkem „zvýznamělého“ prostoru, jsou fyzické a, v případě zaměření pozornosti na zvuky, akustické vlastnosti daného prostředí. Ty souvisejí například se specifickou polohou daného místa, s vlastnostmi vystavěných struktur města a také následnou hierarchizací zvuků vzniklou na základě takto daných fyzických podmínek prostoru.

„A tady bývá slyšet z dálky ta tramvaj. Jak to je údolí, tak se to rozléhá a vlastně to slyšíš z velký dálky.“ (Štěpán, 24 let)

Na Štěpánově výroku je vidět, že specifičnost zvukového prostředí může být daná akustickými vlastnostmi způsobenými rozložením krajiny. V tomto konkrétním případě se navíc jednalo o místo, jehož specifikem pro vnímajícího byl zvuk, jehož zdroj přímo v místě ani nebyl. Zvuková vjem však pro něj nesl význam o svém zdroji, tedy tramvaji, respektive o poloze místa, kudy projíždí.

Další příklady ukazují význam vybudovaného terénu či městské zástavby, které způsobují, že se místa stanou pro vnímajícího při jejich opakovaném procházení dané trasy něčím typická.

„A tady poslouchám pravidelně, jak mi to křupe pod nohama. Že nejdu prostě po silnici.“ (Anežka, 27 let)

„No, tady už je klid. Tady stačí projít pár metrů a je klid. To musí být i těmi domy, že to úplně odcloní ten hluk toho Šaldáku (frekventovaná křižovatka na Šaldově náměstí).“ (Kristýna, 18 let)

Pro Jindřicha bylo dokonce jedno místo zvukově natolik specifické, že by podle něj tato vlastnost mohla být dostačující pro jeho identifikaci.

„Tady na Rybníčku (ulice Na Rybníčku) je určitě nejvýraznější ta tramvajová křižovatka. Napadá mě, že tady ten rámus těch tramvajů bývá ještě umocněn tím, když odbočují třeba do vozovny a podobně přes ty výhybky. Takže tady, kdyby mě někdo postavil třeba i se zavřenýma očima, tak myslím během pěti minut poznám, kde jsem.“
(Jindřich, 44 let)

Tento příklad tedy ukazuje i funkci zvuku. Může totiž sloužit k identifikaci místa, kde se daný člověk nachází, a nese informaci o jeho fungování, i když v případě pana Jindřicha v této funkci jasně dominuje zrakové vnímání.

Vlastnosti prostoru mohou dále zapříčinit specifickou konfiguraci zvuků, kdy již není snadné jednotlivé zvuky identifikovat a kdy splývají v jednolitý šum, který byl často reflektován jako pro město typický. Takto například popsala podobnou situaci Anežka v prostředí rušného náměstí, přes které prochází na své cestě do práce:

„Jo, mně připadá, že jakmile je kolem člověka takovejhle šum, když je těch zvuků na jednom místě hodně, tak to spíš vypíná. Že se už ani nedokáže soustředit na ty jednotlivé zvuky. Možná se zaměřím na to, co je nejbliž, nebo na co bych měla dávat pozor.“ (Anežka, 27 let)

V podobných situacích mají tedy lidé tendenci nezaostřovat vědomě pozornost na vzdálenější zvuky. Přednost dostávají ty vjemy, které v dané situaci plní důležité funkce, například zvuk projíždějících aut při přechodu silnice apod.

4.2.2 Čas cesty a aktuální stav vnímajícího

Dalšími faktory, které hrají roli při procesu nabývání prožívaných významů míst ve městském prostředí a které také ovlivňují způsob vnímání zvuku, je čas, ve kterém se na daném místě člověk nachází, a také jeho aktuální psychický stav a důvod, proč se tímto prostředím pohybuje. Jedno místo tak může v konkrétních situacích na různé lidi působit velmi rozdílně a v rámci specifického kontextu každodenního procházení města jeho jednotlivými obyvateli tak mohou vznikat naprosto odlišné zkušenosti s daným místem.

Pan Jindřich tuto proměnlivost zvukového charakteru města popsal na příkladu již zmíněné oblasti v okolí ulice Na Rybníčku:

„Já si teď vybavuju spíš ty brzký ranní cesty, kdy většinou třeba tady, jak jsme šli z Rybníčku, tak slyším, jak se to město probouzí. Slyším ty ptáky, tu a tam nějaká tramvaj, ty lidi ale ještě spějí.“ (Jindřich, 44 let)

Město v brzkých ranních hodinách, podobně jako i v noci, má zcela jiný charakter, co se smyslového vnímání týká. V souvislosti s nočním pohybem ve městě podle mě stojí za zmínku rozdíl mezi významy smyslových vjemů, o kterých se zmiňovaly ženy, či naopak muži. Ticho ve spojitosti s tmou, a tedy oslabeným zrakovým vnímáním u žen konotovalo pocit nebezpečí, zatímco muži se o tomto aspektu v souvislosti s tichem vůbec nezmiňovali.

„No, kdybych mohla vnímat jenom ticho, tak je to krásný, ale sem tam se někdo potuluje nebo vybírá popelnice, takže to je rušivý. Pak když myslíš na tyhle věci, tak si to ticho neužiješ, protože čekáš, že by tam mohlo bejt nějaký nebezpečí. Kdybych šla sama temnou ulicí, nikde nikdo, tak to by mi zatrnulo, kdyby slyšela, že jde někdo za mnou.“ (Jarmila, 66 let)

„Třeba já, když bych tady šla sama ve tmě, tak dávám pozor na ty kroky a ohlížím se, jestli za mnou někdo nejde. To jsou asi takový holčičí instinkty naučený.“ (Anežka, 27 let)

Vnímání zvukového prostředí města se tedy může různit i v závislosti na genderu. Ženy podle mých závěrů ve městském veřejném prostoru v nočních hodinách připisují zvukům kolem sebe specifické významy spojené s jejich bezpečím a mění nastavení pozornosti smyslového vnímání. Tím spíš, pokud se okolo nich v dané situaci nenachází nikdo, kdo by jim byl v případě ohrožení nápomocný.

Různá časová období se tedy v městském prostoru odráží na vzniku pro ně typických zvukových vlastností. V mém výzkumu se tento fakt projevil nejvýrazněji ve spojení s vánočními svátky a zimním obdobím. Podle většiny participantů má město v období Vánoc výjimečné zvukové vlastnosti spojené

s vnímáním vánoční či zimní atmosféry.

„Teď nedávno jsme byli tady na náměstí večer i s dětma, to bylo lidí, že jo, kolo jede, do toho hrají ty koledy – vánoční trhy v plným proudu. A ten hluk vůbec nevadil. Takhle s tím člověk počítá, a i se na to těší. A patří to k tomu koloritu města.“ (Jarmila, 66 let)

„Teď určitě taky vnímám, jak jdeme tím sněhem, tak jak vržou podrážky, tak to ve mně navozuje možná takovej pocit, že jsem v přírodě někde na výletě, a patří to k tý zimě. Obecně ten sníh má pak schopnost ty zvuky utlumovat, i ty vizuální vjemy.“ (Jindřich, 44 let)

Zvukové vjemy ve městě podle těchto závěrů přispívají k orientaci v denním či ročním cyklu, a to jak na úrovni zkušenosti jedince, tak celé společnosti, která město tvoří. Vedle času, jak jsem již zmínila, je pro podobu prožívaného vjemu zásadní také aktuální stav vnímajícího člověka. Příkladem může být paní Šárka, která se každý pracovní den pohybuje ve zvukově nejspíš nejnáročnější oblasti centra města, a to především z důvodu cesty do práce nebo za nákupem. Toto prostředí má tedy spojené s náročnou prací a spěchem při přesunech.

„Na tý Fügnerce (uzel autobusových a tramvajových spojů MHD) to opravdu nemám ráda, tam se musím hodně soustředit. Zvlášť když je třeba člověk ještě z práce unavenej, když je náročnej den, tak tam se musím vždycky ještě vypnout k nějaký větší koncentraci a dát pozor.“ (Šárka, 52 let)

Naopak paní Jarmila, která do centra města podle vlastních slov jezdí příležitostně ve svém volném čase, například do kavárny či za nějakou kulturní akcí, nevnímá ruch Fügnerovy ulice tak negativně.

„No tady na té Fügnerově to je hodně hlučný, to jo. Ale mě takhle, když tady nemusím bydlet a jedu sem jednou za čas, tak mi ten ruch města nevadí. To k tomu patří.“ (Jarmila, 66 let)

Úplně jinak zase centrum města vnímá Daniel, který zde dlouhodobě bydlí, i když ne přímo u nejrušnějších dopravních uzlů.

„Mně to tady nepříjde zas tak hlučný. Je to prostě střed města, tak tady je trochu víc lidí, ale nepříjde mi na tom nic obtěžujícího.“ (Daniel, 35 let)

Tato rozdílnost vnímání daného místa u Daniela podle mého může souviset se situovaností jeho bydliště, kdy oproti paní Šárce a paní Jarmile není ve své každodennosti pravidelně vystaven takovým rozdílům ve zvukovém prostředí. Může to však být způsobeno také generačními rozdíly či denní dobou, ve které se centrem města pohybuje.

Tyto příklady ukazují na fakt, že libost či nelibost zvukových vjemů může být do jisté míry relativní a podmíněná momentální situací vnímajícího a proměnlivými podmínkami v daném prostoru. O vnímání zvuku v antropologickém bádání tedy nelze hovořit jen jako o vjemech určitých vlastností. Jde vždy především o to, kdo a v jaké situaci tyto projevy prostředí vnímá a hodnotí.

4.2.3 Vliv paměti

Na většině citací použitých dříve v textu je vidět, že se na procesu připisování významu zvukovým vjemům nějakým způsobem podílí paměť vnímajícího. Tato spojitost vnímání a paměti se projevuje už v rozpoznání základního významu zvuku spojeného s jeho zdrojem. V mnohosti zvuků v městském prostředí často nastává situace, kdy člověk něco slyší, ale zároveň nevidí zdroj tohoto zvuku. I přes to však jeho zdroj dokáže identifikovat a připsat tak zvuku základní význam. Získání této informace tedy nutně předpokládá předchozí zkušenost se zdrojem zvuku, kdy se v paměti vytvoří spojení mezi daným zdrojem a jeho zvukovým projevem.

V mém výzkumu se tato role paměti projevovala velmi často. Participanti běžně popisovali zvuky, které v danou chvíli slyšeli, jako například tramvaj, zvon na věži, zvonek u dveří nebo pokladnu v obchodě, aniž by tuto informaci získali prostřednictvím jiné smyslové modality. Vnímání zvuku se tedy ukazuje jako důležitý zdroj informací potřebných pro

orientaci v městském prostředí, který obyvateli města umožňuje bezprostřední reakci na jeho okolí. Informace mohou být skrze zvuk přijímány jak vědomě, tak podvědomě, vždy však, pokud nejde čistě o instinktivní reakci, vyžadují předchozí zkušenost s významem daného zvuku.

Na další úrovni se vliv paměti na vnímání zvukového prostředí města ukázal při popisu míst, na kterých jsou konkrétní typické zvuky již dopředu očekávány. Na příkladu výroku Štěpána navíc toto očekávání ovlivňuje jeho pozornost a jednání na daném místě.

„Jinak tady vím, že se blížím k hlavní silnici a k nemocnici, tak už vždycky poslouchám, jestli nejede sanitka. Vždycky přemýšlím, jestli tady tu silnici můžu přeběhnou, nebo ne.“ (Štěpán, 24 let)

Podobná tendence spojovat při popisu dané místo se zvuky, které ve chvíli popisu na tomto místě nejsou, souvisí také s konkrétnějšími autobiografickými vzpomínkami.

„Tady Pražská pro mě byla taky vždycky taková oblíbená klidová zóna, kde to mám pořád spojený se vzpomínkama třeba na dobu, kdy jsem já chodil na gympl. Tehdy to byla ještě kypící třída, kde bylo hodně lidí. To už teďka s přesunem těch obchodů do nákupních center úplně neplatí.“ (Jindřich, 44 let)

Místo, ve kterém člověk samozřejmě vnímá i jeho momentální zvukové vlastnosti, tedy může jako konstrukt v paměti zahrnovat také své zvukové vlastnosti z minulosti. Tuto skutečnost je podle mě zajímavé zohlednit především právě při zkoumání konkrétních zkušeností vnímání a prožívané reality prostoru města. Ukazuje totiž na rozdíl, který by se mohl projevit například mezi vnímáním města jeho dlouhodobými obyvateli a turisty, kteří danou lokalitou procházejí poprvé.

4.2.4 Shrnutí

Procesu vytváření prožívaných míst, na které se ve zkušenosti lidí městský prostor dělí, se aktivně podílí fyzické vlastnosti prostoru. Jsou to na jedné straně vlastnosti „předem dané“, jako přírodní charakter krajiny, na straně druhé hmotný prostor, jež byl ve městě záměrně vybudován a může být přetvářen.

Můj výzkum prostřednictvím představených výsledků současně potvrzuje závěry práce Monicy M. Degen a Gilian Rose, podle kterých se každodenní zakoušení městského prostředí různí na základě způsobu pohybu tímto prostorem a percepčních vzpomínek s městem spojených (Degen & Rose 2012). Zároveň bych k tomuto vymezení důležitých faktorů vnímání přidala také vliv času procházení a osobní pozicionality vnímajícího spojené například s jeho věkem nebo rodovou příslušností.

4.3 Strategie přizpůsobení

V předchozích kapitolách jsem představila to, jak lidé prostřednictvím sluchu vnímají každodenní realitu městského veřejného prostoru, a zároveň popsala některé faktory, které se na tomto procesu vnímání podílejí a ovlivňují významy, které zvukové vjemy v konkrétních situacích nesou. Během mého výzkumu se však také ukázalo, že lidé procházející městem nejsou vždy nutně odkázáni na pasivní přijímání zvukových projevů jejich okolí, ale že aktivně zacházejí se zvukovým prostředím, jímž se pohybují, a vytvářejí tak realitu města, která co možná nejlépe odpovídá jejich aktuálním potřebám.

4.3.1 Změna vnímání

Jedním ze způsobů, jak lidé se zvukovým prostředím ve městě zacházejí a jak využívají jeho funkcí podle svých potřeb, je pozorovatelné, nebo dokonce vědomé zvyšování pozornosti, kterou věnují zvukovým vjemům. Pokud například na své cestě dojdou do oblasti, kde je vnímání zvuků důležité pro

vyhodnocení správné reakce v určitých situacích, zpozorní a zaměří se více právě na zvuky, které v tu chvíli nesou potřebné informace o prostředí.

„A tady už dávám větší pozor. Já bych třeba nemohl takhle (reakce na kolemjdoucího) nosit ty sluchátka. V žádném případě se nechci od té skutečnosti nějak odclouňovat. Možná že to bude znít divně, ale v té realitě se může nacházet kdekoliv nějaký v uvozovkách predátor, kterej tě může ohrozit. Ať je to auto, tramvaj, vzteklej pes nebo negativní člověk, a jakmile se od toho odcloníš formou sluchátek, hudby, ztrácíš kontakt s okolím a nedokážeš se – nechci říct uchránit – ale nedokážeš mít kolem sebe tu svoji komfortní zónu, která je velmi důležitá.“ (Vladislav, 60 let)

Je nutné dodat, že toto zbystření smyslového vnímání samozřejmě neovlivňuje jen sluch. Ten je součástí propojeného sensorického celku, který danou zkušenost vytváří. Zároveň se ale zdá, že je sluch a informace, které zprostředkovává, v některých situacích pro zdravého člověka ostatními smysly nezastupitelný. Například Anežka, která příležitostně poslouchá při chůzi městem hudbu ve sluchátkách a v takové situaci se v prostoru orientuje především na základě zrakových vjemů, na určitých místech považuje vnímání zvukového prostředí za nutné pro bezpečný pohyb po městě.

„A tohle je moje nejkritičtější místo celé trasy. Tohle je pitomá křižovatka, tady musím fakt dávat pozor. A naštěstí ráno tady uprostřed stojí policajt, kterej pouští děti. A zvuky jsou tady nejintenzivnější, no. To si sundávám i sluchátka teda.“ (Anežka, 27 let)

Změnou v zaměřování pozornosti jednotlivých smyslů se zajímavě projevila i doba koronavirové krize. Řada opatření uplatňovaných ve veřejném prostoru se projevila ve vizuální rovině městského prostředí a jejich dodržování často vyžadovalo větší pozornost věnovanou zraku. Na základě získaných dat nelze říci, zda tato vědomě zvýšená zraková pozornost nějak zásadně změnila povahu sluchového vnímání, minimálně však tento přechod někteří participanti reflektovali.

„Já teda obecně se na ty zvuky moc nesoustředím, nebo aspoň ne vědomě. A teď v době tý korony, tak si myslím, že jsem ten zvuk ještě víc vytěsnil a furt se hlídám vizuálně, jestli mám roušku, jestli lidi mají roušky. Jestli někdo jde, jak jde daleko.“ (Daniel, 35 let)

Podobný přechod k většímu zaměření na zrakové vjemy se projevil i v rovině mezilidské komunikace ve veřejném prostoru, která při povinnosti nošení roušek či respirátorů vyžadovala změnu ve vizuální i zvukové rovině.

„Ty roušky to teď dost komplikujou. Ty víš, že někdo mluví, ale vlastně to nevidíš. Já mám často problém, že mi přes tu roušku nikdo nerozumí, navíc když jsme takhle venku. Ale sranda je pozorovat tu mimiku za tou rouškou. Že ty lidi, aby vyjádřili, co chtějí, tak strašně přeháněj tu mimiku.“ (Kristýna, 18 let)

4.3.2 Způsob pohybu

Dalším projevem reakce lidí na zvukové prostředí je to, jakým způsobem se městem pohybují. Z rozhovorů v terénu i ze záznamů mého *zúčastněného vnímání* vyplývá, že lidé ve městském prostředí přizpůsobují svůj pohyb tak, aby jejich zkušenost v tomto prostoru byla co nejpříjemnější. Je jisté, že to, jak se lidé při svém průchodu městem pohybují a jaké trasy volí, může mít mnoho důvodů, které nesouvisí se smyslovým vnímáním. Zároveň se však zdá, že atmosféra místa zahrnující i jeho zvukovou složku opravdu do jisté míry ovlivňuje chování vnímajícího jedince a s tím také nejspíš celé společnosti obývající městský prostor.

Nejvýraznějším příkladem vztahu mezi vnímáním vlastností místa a chováním z mého výzkumu je již zmíněná křižovatka na Fügnerově ulici. Všichni participanti, kteří v rámci své trasy toto místo procházejí, uvedli, že se zde neradi zdržují, či na tomto místě při rozhovoru podvědomě zrychlili krok. Po přechodu do „klidnější“ oblasti pak tempo opět zvolnili a většinou navázali na přerušovaný rozhovor. Zvukové vlastnosti Fügnerovy ulice, kvůli kterým na

ni lidé takto reagují, jsou podle mých pozorování opět jen situační a souvisí především s časovými úseky v rámci dne, kdy je na tomto místě největší dopravní provoz. I přes to se však Fügnerova ulice ukázala pro participanty svým hlučným charakterem typická a řada z nich se jí na své trase vyhne, pokud k tomu má možnost.

„Nedá se říct, že by mě tady to centrum nějak stresovalo. Táhle na Fügnerce ale určitě jo. Tam je spousta autobusů, nepřehledná situace, člověk musí dávat pozor. Občas nějaký auto zatroubí. Tak tam to samozřejmě vnímám, ale já naštěstí mám tu možnost tamtudy nechodit. Jsem rád za to, že se tomu na té mé cestě můžu takhle vyhnout.“ (Jindřich, 44 let)

Na uvedeném příkladu z Jindřichovy trasy je vidět, že lidé v rámci svých osobních možností přizpůsobují své každodenní cesty po městě podle vlastních preferencí, ve kterých zohledňují i to, jak dané místo působí na jejich vnímání a prožívání. Podobná strategie se ukázala i na popisu obvyklé trasy Kristýny:

„Já se třeba takhle s kamarádkama docela často procházím po městě, ale musíme jít trochu dál. Že bych se nějak procházela kolem náměstí a Šaldáku, tak to úplně ne. Hlavně mi třeba vadí ta koncentrace lidí i toho hluku, tak se tomu vlastně spíš vyhýbám.“ (Kristýna, 18 let)

Z tohoto úhlu pohledu lze tedy říct, že prožívaná realita města je do jisté míry vždy závislá na volbě konkrétního jedince, který vyčlení pro svůj pohyb jen určitý prostor, způsob chování v něm i to, na jaké aspekty této reality zaměří svou pozornost.

4.3.3 Úprava zvukového prostředí

Posledním způsobem, jak se lidé vypořádávají se zvukovým prostředím města, který se v mém zkoumání ukázal jako zajímavý, je záměrná změna zvukové složky prožívané reality. Děje se tak na kolektivní úrovni, kdy se například v období vánočních svátků mimo jiné pomocí zvuků záměrně

vytváří vánoční atmosféra. V městském prostoru je však tento způsob vytváření „nálady místa“ běžný i v jiných obdobích roku. Je to změna, která je v konkrétním kontextu ve veřejném prostoru společensky akceptovaná a která vytváří dočasné, kolektivně sdílené významy vybraného prostoru.

Zvukově přetvářet prožívanou atmosféru místa je však možné i na úrovni individuální a děje se tak nejčastěji pomocí poslouchání hudby ve sluchátkách. Tento fenomén, který je podle mých sledování v dnešní době velmi rozšířený především mezi mladou generací, se v mém výzkumu ukázal jen na případu slečny Anežky. Nemohu tedy v této chvíli o fenoménu poslouchání hudby ve městě dělat žádné obecnější závěry, přesto však toto téma považuji za hodné zmínění a za velmi podnětné pro další bádání.

„Ráno, když jdu do práce, tak se u toho tak hezky proberu a zároveň abych nevnímala, že je moc velká zima, že je ošklivý počasí, a co mě všechno čeká v práci. Tak mě to naladí, odvede ty myšlenky, abych se soustředila na něco jinýho a zároveň jsem tak ještě v klidu a užívám si to svůj ráno, než dojdu do té práce.“ (Anežka, 27 let)

Tato Anežčina odpověď na mou otázku, proč při cestě městem poslouchá hudbu, podle mého názoru může odkazovat na snahu rozšířit svou soukromou realitu z domova i na prožívání veřejného prostoru a vytvořit si tak vlastní prostředí, které opět lépe odpovídá aktuálním individuálním potřebám. Jak ukazuje další citace, zvuk se zdá být vhodným prvkem reality, kterým lze pomocí sluchátek manipulovat a zároveň neztratit informace o okolí potřebné ke zdárnému průchodu městem.

„No, já to nedělám se záměrem, že chci změnit ten zvuk, protože by mě rušil, ale chci se udržet v té své náladě, v tom svém rozpoložení, a protože neovlivním to, co vidím, a tu trasu jít musím, tak ovlivním aspoň ten zvuk a vezmu si to do těch uší.“ (Anežka, 27 let)

Poslouchání hudby ve sluchátkách by tedy mohlo být snahou udržet si pocit soukromé reality a nastavení správné nálady v rámci každodenního života. V kontextu veřejného prostoru města by pak tento fenomén mohl být například projevem postupující individualizace chování, kdy v tomto prostředí není vždy nutné sdílet s ostatními jeho obyvateli zvukovou složku reality a člověk si tedy může vytvořit svou vlastní.

4.3.4 Shrnutí

Lidé pohybující se městským prostorem se různě vztahují ke zvukovému prostředí jednotlivých míst, na které v rámci jejich každodennosti městský prostor člení. Následně také vytvářejí různé strategie chování ve městě, které jim zajišťují co nejlepší zkušenost s pobytem v tomto veřejném prostoru. V mém terénním bádání se toto aktérství obyvatel města projevilo na proměnlivosti způsobu jejich vnímání v závislosti na potřebách situace, v níž se zrovna nacházeli. Dále také participanti reagovali na zvukové vlastnosti jednotlivých míst volbou trasy. Pro své pravidelné pobývání ve městě si vytvořili cesty, které se pokud možno vyhýbají místům s nepříjemnými vlastnostmi. Případně přizpůsobili svůj pohyb tak, aby na takových místech netrávili zbytečně mnoho času.

Závěrem kapitola uvádí také do tématu záměrného přeměňování zvukové složky městské reality, a to na příkladu vytváření výjimečné atmosféry v rámci období vánočních svátků. Město může v této době sloužit jako prostor, v němž se odehrává a prožívá kolektivní rozměr Vánoc. Změna zvukových vlastností pak podle mého názoru napomáhá vytvoření až rituálního významu města, respektive míst, které jsou k tomu v rámci městského prostoru vybrané. Speciální atmosféru při pohybu městem lze pomocí zvuku vytvořit také na úrovni individuální, kdy si jedinec pomocí sluchátek sám zvolí, jaké zvukové prostředí ho bude v dané chvíli obklopot. Toto téma však v rámci mé práce spíše předkládá otázky k dalšímu zkoumání.

4.4 Hluk – indikátor řádu

Poslední dimenzí vnímání zvuku ve veřejném prostoru města a také toho, jak se zvuk podle závěrů mého výzkumu podílí na tvorbě prožívané reality, je jeho schopnost indikovat pravidla, která člověk v rámci své každodenní zkušenosti vnímá, či ta, která odpovídají jeho představě o ideální organizaci daného prostoru. Na způsobech, jakými participanti výzkumu zvukové vjemy v konkrétních situacích popisovali, jsem si totiž všimla skutečnosti, že libost či nelibost vjemů a významy, které lidé zvukům připisují, úzce souvisí s obecnějším kontextem situace, ve které se zvuky ve městském prostoru objevují.

Veřejný prostor ve vnímání lidí obnáší určitý řád svého fungování, v rámci kterého je i zvuková složka reality odrazem jeho plnění či neplnění. Stručně řečeno, ukazuje se, že prožívaný zvuk a jeho hodnocení může v určitých situacích vypovídat o obecnější povaze veřejného prostoru města a fungování člověka v něm. Tento vztah se v mém výzkumu projevil na hodnocení různých zvukových projevů jako obtěžujících, či nehodících se v dané situaci a následně také na souvislosti mezi hodnocením zvuků a pocitem bezpečí v situaci, ve které se člověk ve městě nachází.

4.4.1 (Ne)akceptované zvukové projevy

Jak jsem uvedla, některé zvuky se ve městě podle jeho obyvatel považují za nevhodné a narušující ideální prožívání tohoto veřejného prostoru. Ve výpovědích většinou nešlo o projevy neživých aktérů, jako jsou dopravní prostředky nebo jiné stroje. Ty jistě také mohou působit negativně a nezapadat do ideálních představ lidí o podobě města, zdá se ale, že pravidla toho, jaké zvukové prostředí je v konkrétních situacích akceptováno, se týkají především zvukových projevů lidí.

„Mně ty hlasy lidí okolo nevadí. Akorát možná nějaký magor, ktorej se snaží nějak projevit, pak to jsou nějaký aktivní lidi nebo děti, který prostě řvou. Ale zase, když si

řvou děti na procházce s paní učitelkou, tak ať, a vůbec mi to nevadí. Ale když tam bude nějaký agresivní člověk, záleží co a proč křičí, tak ti to zase naruší tu komfortní zónu. To ať si řvou támhle někde na stadionu, ale aby pak šli ulicí a řvali na lidi, tak to ne.“ (Vladislav, 60 let)

Tato citace pana Vladislava ukazuje, že určitá místa či situace podle jeho soudu dovolují jen určité chování lidí a zvukové projevy, které toto chování doprovázejí. Zvuky, které do těchto daných pravidel chování nezapadají, narušují jeho ideální představu o fungování městského prostoru. Podobné hodnocení je možné vidět také ve výroku paní Šárky, která takto odpověděla na moji otázku, co přesněji myslí nepříjemným hlukem na autobusovém nádraží:

„No, hlavně tady ten chaos s tou dopravou. A taky támhle, jak se potloukaj takový ty lidi většinou bez roušek, je to nepříjemný. Takový ty skupinky, co tady jen tak postávají a dělaj rámus. Něco jinýho je, když se lidi sejdou na zastávce, ale tady nevím, proč se – proč zrovna tady jim to nějakým způsobem vyhovuje.“ (Šárka, 52 let)

Šárčino vyjádření také ukazuje na častý jev v mých rozhovorech, kdy lidé od popisu nějakého negativně vnímaného zvuku plynule přešli k jiným nezvukovým částem prožívané reality, které jim nejspíš popisovaný zvukový projev konotuje. Hluk nebo jiné negativně vnímané zvuky byly často doprovázené popisem nepořádku přítomného v okolním prostoru, vizuální nevzhlednosti či nefunkčnosti daného místa. Přestože se v těchto případech nejednalo o přímý popis narušování řádu člověkem, většinou v rámci kontextu opět ukazovaly na pochybení členů společnosti, kteří ohrožují správnou podobu veřejného, společně sdíleného městského prostoru.

Podobné situace nastávaly také u popisů zvuků souvisejících s vytvářením vánoční atmosféry ve městském prostoru. Kladně byly hodnoceny koledy produkované jako doprovod vánočních trhů nebo také pouliční umělci hrající na hudební nástroje. I vytváření tohoto „vánočního prostředí“ má však pro lidi svá pravidla a ne všechny hudební projevy do nich

zapadají.

„No, o Vánocích mi to přijde jako takovej zvukovej odpad těch koled. To je podle mě umělý vytvoření tý vánoční nálady, to mě spíš irituje. Hlavně v těch obchodech, když už je to prostě někdy od října. Na těch trzích mi to nevadí, tam to má pak už jinou atmosféru.“ (Jindřich, 44 let)

4.4.2 Pocit bezpečí a vnímání zvuků

Řád a pravidla organizující prožívanou realitu města, či případně potřeba tento řád vytvořit, se projevila také vztahem mezi hodnocením vjemů a pocitem bezpečí při pohybu městem. Okolní zvuky byly participanty hodnoceny více negativně, pokud pro ně jejich zdroje v dané chvíli představovaly hrozbu. Pokud se naopak v danou chvíli nacházeli v prostoru, v němž se cítili komfortně, tyto zvuky buď natolik nevnímali, nebo je minimálně nepovažovali za tolik obtěžující.

„Tady je hrozně rychle takovej klid. Přitom jsme ještě blízko tý Fügnerky, ale tady už mám takovej ten pocit, že jsem z toho – asi i nebezpečného místa, kde je takovej chaos – že jsem z toho venku a připadám si, že jdu do takovýho většího klidu. Už je tady jasnej chodník, sice kolem mě projede nějaká tramvaj, ale už se nemusím rozhlížet, už si nemusím dávat takovej pozor.“ (Jarmila, 66 let)

Takto například vnímala paní Jarmila změnu při přechodu z rušné křižovatky na cestu s pěší zónou. Toto místo reálně obnášelo více méně stejné zvukové podmínky jako prostor křižovatky, od které bylo vzdáleno pár desítek metrů. Hodnocení zvuků i náročnost vnímání obecně však ovlivnil fakt, že členění prostoru nabízelo procházejícímu člověku vlastní, bezpečný prostor. Podobně tuto potřebu organizace prostoru a vytvoření bezpečné situace vyjádřila slečna Kristýna:

„Motorky jsou pro mě asi nejvíc nepříjemný (reakce na projíždějící motorku). Nejhorší je, když jdu po silnici, kde není chodník, a ta motorka přejede přímo vedle mě.“ (Kristýna, 18 let)

Poslední příklad je z trasy pana Vladislava, která částečně vedla podél

hlučného dálničního tahu. Po přechodu do pěší zóny pak pan Vladislav vyjádřil svou potřebu organizovanosti zvuku takto explicitně:

„No, a zase pěší zóna. Tady teď vidíme krásně ten tah, jak se tam řítí ty auta. Ale když ta dálnice bude vyprojektovaná tak, jak má být, podle všech nejmodernějších technických poznatků, nebudou tam jezdit vraky a občas tam projede policajt a bude měřit ty piráty, tak to dá člověku tu bezpečnost, pohodu a ten klid, a i ten zvuk tý dálnice, kolem který musíš takhle chodit, ti bude příjemnější, než když to bude silnice pirátů.“ (Vladislav, 60 let)

Hluk a zvuky přítomné ve městě tedy nemusí být vnímány tak negativně, pokud jsou určitým způsobem usměrněné, člověk procházející tímto prostorem se v něm vyzná a má v něm své vlastní místo, kde nemusí být příliš ostražitý vůči projevům okolí. Tím se ve své analýze dostávám zpět k potřebě soukromého, klidného prostoru, jenž jsem popsala v první kapitole a také strategiím přizpůsobení vlastního prostředí z kapitoly třetí.

4.4.3 Shrnutí

Při zkoumání procesu nabývání a proměňování významů zvuků a různých způsobů jejich vnímání v konkrétních situacích se zvuková složka reality ukazuje jako jev, prostřednictvím kterého je možné odhalit obecnější pravidla a řád, který lidé městu při jeho zakoušení připisují. V této kapitole jsem popsaný rozměr sluchového vnímání přiblížila na příkladech negativního hodnocení některých zvukových projevů objevujících se v městském prostředí. Dále v kapitole uvádím příklady situací, kdy tato potřeba řádu, odrážející se na hodnocení zvukového prostředí, přímo souvisí s vlastnostmi vystavěného prostoru města a podmínkami, jež prostor na této fyzické úrovni pro procházející uživatele vymezuje. Zároveň lze však tento aspekt zvuku jako jednoho z tvůrců reality sledovat i na mnoha dalších oblastech popsaných dříve v textu, jako například u reflektování změny zvukového prostředí v souvislosti s koronavirovou krizí.

Tento rozměr kontextualizovaného vnímání zvuku mi do jisté míry připomíná přístup Mary Douglas ke konceptu špíny, kdy autorka prostřednictvím analýzy symbolické představy o čistotě dochází k poznatkům o obecnějších klasifikačních systémech a struktuře společnosti (2014 [1966]). Kategorie hluku by v této perspektivě mohla podobně jako kategorie špíny představovat nástroj analýzy umožňující zkoumání kulturně sdílených významů mezi obyvateli konkrétních prostředí, například toho městského. Musím však zdůraznit, že v rámci výzkumu, který v této práci představuji, smyslové vnímání neindikuje žádný konkrétní obecně sdílený řád, jako je tomu v případě analýzy Mary Douglas. Ukazuje spíše na tendenci a potřebu lidí nějaký řád ve své prožívané realitě městského prostředí vytvářet.

Závěr

Výsledky mého výzkumu ukazují, že tvorba vnímané a prožívané každodenní reality veřejného urbánního prostoru je velmi dynamický proces, na kterém se podílí mnoho faktorů, jež se vzájemně prostupují a podmiňují. Vnímání zvukových vlastností prostředí hraje v tomto procesu významnou roli. V první řadě se zásadně podílí na vymezení typických vlastností městského prostoru a tím následně na emické definici města. To se v obecné rovině podle lidí, kteří ho v rámci své každodennosti obývají, projevuje mnohostí a specifičností zvukových vjemů, jež mohou být pro vnímajícího často psychicky náročné. Zároveň se však tyto zvukové projevy města stávají součástí charakteristiky jeho běžného stavu. Za ten je z pohledu zvukových vlastností pokládán ruch a šum spojený s pohybem a neustálou aktivitou obyvatel tohoto prostředí. Zvuk tak nese pro posluchače důležité informace o fungování veřejného prostoru, a tím pádem i o aktuálním stavu společnosti, jejíž jsou při svém pobytu ve městě součástí.

Zvuková složka reality městského prostoru se na prožívané úrovni zároveň ukázala jako velmi rozmanitá a podmíněná konkrétním kontextem situace, ve které její podoba v procesu vnímání vzniká. To, jak na lidi jednotlivá místa ve městě působí a jak vnímají jejich zvukovou složku, souvisí s vlastnostmi hmotného prostoru, ve kterém se nachází, ale i s dalšími, více proměnlivými faktory. Mezi nimi se jako významný ukázal čas a důvod přítomnosti na daném místě, způsob pohybu prostorem, a osobní charakteristika vnímajícího spojená s jeho věkem nebo rodovou příslušností.

Podoba vnímání jednotlivých míst, na které se podle zvukových vlastností město z perspektivy jedince dělí, následně vede k různým způsobům chování, kterými obyvatelé města na zvukovou složku obývaného prostředí reagují. Vytvářejí různé strategie, kterými ovlivňují zvukový charakter prostředí, v němž se nacházejí. Tento jev se v rámci mého výzkumu

projevil na míře pozornosti, kterou lidé věnovali na různých místech okolním zvukům, dále pak volbou tras, po kterých se městem pohybovali, případně záměrnou změnou zvukové složky vlastní vnímané reality například pomocí posloucháním hudby ve sluchátkách.

Ve svém výzkumu také ukazují, že zkoumáním toho, jak lidé vnímají zvukovou složku reality a jaké významy jí připisují, lze odhalit obecnější pravidla a řád, který lidé městu při jeho zakoušení připisují. Negativní či pozitivní významy spojené se zvukovými projevy prostředí podle mých závěrů souvisí mimo jiné s naplněním představ obyvatel města o tom, jak by měl tento veřejný prostor fungovat. Příkladem může být relativnost hodnocení zvukových projevů dopravních prostředků projíždějících městem v závislosti na pocitu ohrožení těmito dopravními prostředky. Tendence a potřeba lidí vytvářet ve své prožívané realitě nějaký řád však nesouvisí jen s organizací fyzického prostoru, ale projevuje se i na orientaci v prostoru sociálním. Důkazem toho se ukázala reakce obyvatel města na změny v prostředí související s koronavirovou krizí. Výjimečný stav, projevující se výrazně také na zvukové charakteristice města, ve výpovědích participantů indikoval vlastnosti „běžného stavu“ a tím i potřebu stabilního řádu fungování společnosti.

Tento výzkum tedy přináší řadu poznatků odpovídajících na výzkumné otázky. Zcela jistě však nepřináší vyčerpávající obsáhnutí tohoto tématu. Podle mého názoru by bylo pro další zkoumání vztahu smyslového vnímání a tvorby prožívané reality přínosné zaměřit se více na sensorický řád jako celek a sledovat proměnlivost významů a funkcí jednotlivých smyslových modalit v proměnlivých kontextech. Také roli paměti v procesu smyslového vnímání považuji za hodnou podrobnějšího zkoumání. Téma smyslovosti ve spojení s veřejným prostorem a jeho fungováním nese také potenciál aplikovaný. Další případné rozvinutí výzkumu tímto směrem by mohlo

například posloužit k reflexi kvality a způsobu života ve městě a přispět tak k přetváření a vylepšování jeho podoby.

Zdroje

1. CASTRO, Raquel a Miguel CARVALHAIS, ed. *Invisible Places sounding cities: Sound, Urbanism and Sense of Place*. Viseu: Jardins Efémeros, 2014. ISBN 978-989-746-048-7.
2. CLASSEN, Constance, David HOWES a Anthony SYNNOTT. *Aroma: The cultural history of smell*. London: Routledge, 1994.
3. CLASSEN, Constance, ed. *The Book of Touch*. Oxford - New York: Berg, 2005.
4. CSORDAS, Thomas J. Embodiment as a Paradigm for Anthropology. *Ethos*. 1990, **18**(1), 5-47
5. CYTOWIC, Richard E. Your hidden superpowers. *New Scientist* [online]. 2010, **206**(2757) [cit. 2021-04-09]. ISSN 02624079. Dostupné z: doi:10.1016/S0262-4079(10)61018-4
6. DE VELASCO, Guillermo Martínez. *A Materialist Acoustemology of Urban Atmospheres in Mexico City's Centro Histórico*. Toronto, 2017. York University.
7. DEGEN, Monica Montserrat a Gillian ROSE. The Sensory Experiencing of Urban Design: The Role of Walking and Perceptual Memory. *Urban Studies*. 2012, **49**(15), 3271-3287. ISSN 0042- 0980. Dostupné z: doi:10.1177/0042098012440463
8. DOUGLAS, Mary. *Čistota a nebezpečí: analýza konceptu znečištění a tabu*. Praha: Malvern, 2014, 263 s. KULA. ISBN 978-80-87580-91-2.
9. FELD, Steven. *A rainforest acoustemology*. In: Michael Bull and Les Back (ed.): *The Auditory Culture Reader*. Oxford: Berg, 2006.
10. GUILLEBAUD, Christine. *Toward an Anthropology of Ambient Sound*. New York: Routledge, 2017, s. 1-18. ISBN 978-1-138-80127-1.
11. HALBICH, Marek. Smysly v sociálněvědním výzkumu: od psychofyzického esencialismu k etnografii. HORSKÝ, Jan, Lenka

- MARTINEC NOVÁKOVÁ a Vít POKORNÝ. *Antropologie smyslů*. Praha: Togga, 2019, s. 153-188. ISBN 978-80-7476-162-1.
12. HOWES, David, ed. *The Varieties of Sensory Experience: a sourcebook in the anthropology of the senses*. Toronto: University of Toronto Press, 1991.
 13. HOWES, David. The Social Life of the Senses. *Ars Vivendi Journal*. 2013, (3), 4-24.
 14. CHRIS, Tilley. *A Phenomenology of Landscape. Places, Paths and Monuments*. Oxford, Providence: Berg, 1994.
 15. LAPLANTINE, François. *The Life of the Senses: Introduction to a Modal Anthropology*. London: Bloomsbury Publishing, 2015. ISBN 978-1-4725-2484-3.
 16. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Myšlení přírodních národů*. 2. vyd., 1. vyd. v nakl. Dauphin. Liberec. Přeložil Jiří PECHAR. Liberec: Dauphin, 1996, 365 s. ISBN 80-901842-9-4.
 17. LOUČKOVÁ, Ivana. *Integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu*. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2010. ISBN 978-80-86429-3.
 18. MAREK, Vlastimil. *Tajné dějiny hudby: Zvuk a ticho jako stav vědomí*. 1. vydání. Praha: Eminent, 2000. 214 s. ISBN 80-7281-037-5.
 19. MERLEAU-PONTY, Maurice. *Fenomenologie vnímání*. Praha: OIKOYMENH, 2013, 559 s. *Knihovna novověké tradice a současnosti*, sv. 81. ISBN 978-80-7298-485-5.
 20. *Mimořádná a ochranná opatření* [online]. In: . Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR, 2021 [cit. 2021-01-19]. Dostupné z: <https://koronavirus.mzcr.cz/category/mimoradna-opatreni/>
 21. PAQUETTE, David a Andra MCCOURTNEY. Research in Brief: Soundwalking and Bodily Exploration of Places. *Canadian Journal of*

- Communication*. Canadian Journal of Communication Corporation, 2012, **37**(1), 135-145.
22. PAUKNEROVÁ, Karolína. Urbánní krajina: senzuální přístupy. In: *Úvod do urbánní antropologie*. Praha: FHS UK, 2012, s. 53-59. ISBN 978-80-87398-32-6.
23. PINK, Sarah a David HOWES. The future of sensory anthropology/the anthropology of the senses. *Social Anthropology*. 2010, **18**(3), 331-340.
24. PINK, Sarah. *Doing Sensory Ethnography*. 2. London: SAGE Publications Ltd, 2015. ISBN 978-1-4739-0595-5.
25. PINK, Sarah. *The Future of Visual Anthropology*. Oxon: Routledge, 2006. ISBN 0-415-35764-0.
26. ŘIHÁČEK, Tomáš. *Zvukové prostředí města a jeho vliv na prožívání*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. ISBN 978-80-210-4809-6.
27. SEIDEL, A., & PRINZ, J. (2013). *Sound morality: Irritating and icky noises amplify judgments in divergent moral domains*. *Cognition*, 127(1), 1–5. doi:10.1016/j.cognition.2012.11.004
28. *Sensory Studies* [online]. [cit. 2021-5-2]. Dostupné z: <http://www.sensorystudies.org/>
29. *Sound Studies Lab* [online]. 2021 [cit. 2021-5-2]. Dostupné z: <http://www.soundstudieslab.org/>
30. SUMARTOJO, Shanti a Sarah PINK. *Atmospheres and the Experiential World: Theory and Methods*. Oxon: Routledge, 2019. ISBN 978-1-138-24113-8.
31. *The International Ambiances Network* [online]. France: Réseau International Ambiances, 2021 [cit. 2021-5-2]. Dostupné z: <https://ambiances.net/>

32. THIBAUD, Jean-Paul. Commented City Walk. *Journal of Mobile Culture*. 2013, 7(1), 1-32.
33. Základní údaje o městě. In: *Liberec: oficiální stránky statutárního města Liberec* [online]. Liberec: statutární město Liberec, 2019 [cit. 2021-01-19]. Dostupné z: <https://www.liberec.cz/cz/mesto-samosprava/profil-statut-mesta/zakladni-udaje-meste/>